Örebro universitet
Institutionen för beteende-, social- och rättsvetenskap
Uppsats i Rättsvetenskap, avancerad nivå
VT 2008

Rättssäkerhet vid beredandet av vård enligt LVU

Författare: Evelina Wennerlund
Handledare: Jeanna Lantz

Förkortningar

Barnkonventionen	Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter
BrB	Brottsbalken (1962:700)
Europakonventionen	Europeiska konventionen av 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FL	Förvaltningslag (1986:223)
FPL	Förvaltningsprocesslag (1971:291)
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser för vård av unga
JO	Justitieombudsmannen
Prop.	Proposition till riksdagen
RegR	Regeringsrätten
RF	Regeringsformen (1974:152)
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SekrL	Sekretesslag (1980:100)
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SoU	Socialutskottets betänkande
SOU	Statens offentliga utredningar
TF	Tryckfrihetsförordningen (1949:105)
YGL	Yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469)

Sammanfattning

Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga reglerar socialtjänstens möjlighet att tvångsvis ingripa till skydd för barn och ungdomar. Tvångsvård enligt LVU innebär en inskränkning av de enskilda fri- och rättigheter och kan innebära långtgående ingripanden i familjens liv. Det ställs därför höga krav på rättssäkerheten i sådana fall.

Denna uppsats hade som syfte att undersöka förutsättningarna för vård enligt 2§ LVU och analysera om de uppfyller krav på rättssäkerhet. I min uppsats användes en klassisk rättsdogmatisk metod.

Min slutsats är att utformandet av kriterierna i 2 § LVU leder till stora tolkningssvårigheter framförallt eftersom tolkningsramen utgår ifrån individuella bedömningar. Därigenom kan lagtexten leda till missuppfattningar och felaktiga beslut. Rättssäkerheten kräver bl.a. att enskilda inte blir utsatta för tvång om inte förutsättningarna för detta är uppfyllda. Det är ur rättssäkerhetssynpunkt viktigt att göra lagtexten så tydlig som möjligt när det gäller beskrivningen av under vilka förutsättningar ett tvångsingripande av ett barn får ske. Även om själva förfarandereglerna vid bedömningen iakttar rättssäkerhetskraven så leder det inte till att beslutet blir tillfredställande ur rättssäkerhetssynpunkt. Jag anser därmed inte att lagregleringen tillräckligt tillgodoser barnets/föräldrarnas fri- och rättigheter och andra rättssäkerhetskrav.

1 INLEDNING 1

1.1 BAKGRUND 1
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR 1
1.3 METOD 2
1.4 AVGRÄNSNING 2
1.5 DISPOSITION 2

2 OM RÄTTSSTAT OCH RÄTTSSÄKERHET 3

2.1 RÄTTSSTAT 3
2.2 RÄTTSSÄKERHET 4

3 BARNETS RÄTT, FÖRÄLDRARNAS OCH SAMHÄLLETS ANSVAR 6

3.1 FN:S KONVENTION OM BARNETS RÄTTIGHETER 6
3.2 EUROPAKONVENTIONEN OM MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER 7
3.3 BARNETS RÄTT OCH BARNETS BÄSTA ENLIGT FÖRÄLDRABALKEN OCH SOL 8
3.3.1 Föräldrars ansvar för barn 8
3.3.2 Samhällets ansvar för barn 9

4 FÖRUTSÄTTNINGARNA FÖR VÅRD ENLIGT 2§ LVU 11

4.1ALLMÄNT 11
4.2 MISSFÖRHÅLLANDEN I HEMMET 11
4.2.1 Fysisk eller psykisk misshandel 11
4.2.1.1 Fysisk misshandel 11
4.2.1.2 Psykisk misshandel 12
4.2.2 Otillbörligt utnyttjande 13
4.2.3 Brister i omsorgen 13
4.2.4 Något annat förhållande i hemmet 14
4.3 PÅTAGLIG RISK FÖR SKADA FÖR HÄLSA ELLER UTVECKLING 15
4.4 SAMTYCKE TILL VÅRD 17

5 HANDLÄGGNING OCH PRÖVNING AV MÅL/ÄRENDE ENLIGT 2§ LVU 19

5.1 HANDLÄGGNING AV LVU-ÄRENDEN 19
5.1.1 Socialnämndens utredning 19
5.1.2 Ansökan om vård enligt LVU 20
5.2 PRÖVNING AV LVU -MÅL 21

6 ANALYS 23

6.1 FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR BEREDANDE AV VÅRD ENLIGT 2§ LVU 23
6.2 SKYLDIGHETERNA SOM SOCIALNÄMNDEN RESPEKTIVE DOMSTOLEN HAR VID BEDÖMNINGEN OM VÅRD ENLIGT 2§ LVU 25
6.3 HURUVIDA FÖRUTSÄTTNINGARNA FÖR VÅRD ENLIGT 2§ LVU OCH FÖRFARANDEREGLERNA BEAKTAR RÄTTSSÄKERHETSKRAVEN? 27

7 SLUTSATS 30

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING 31

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I Sverige mår de flesta barn bra och växer upp under trygga förhållanden.[1] Barnets rättigheter är formulerade både i internationella konventioner och i svensk lagstiftning. Utgångspunkten i den svenska lagstiftningen är dock att vårdnadshavaren är den som har det primära ansvaret för barnet genom rätten och skyldigheten att tillgodose barnets behov och fatta beslut som rör barnet. Det samhälliga målet bl.a. är att alla barn ska leva och växa under gynnsamma förhållanden. Samhällets ansvar att gripa in aktualiseras först när föräldrarna/vårdnadshavarna brister i sin omvårdnad. Om det primära ansvaret för barn ligger på vårdnadshavarna är det socialnämnderna som har det yttersta ansvaret för att utsatta barn får stöd och skydd.[2]

Den lag som i första hand reglerar socialtjänstens insatser för barn och ungdomar är Socialtjänstlagen (2001:453) (SoL). Enligt SoL har socialnämnden ett särskilt ansvar för att verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden(SoL 5 kap.1§). SoL bygger på frivillighet och respekt för den enskildes självbestämmande. I normala fall innebär detta att socialnämnden måste ha den enskildes samtycke för att kunna genomföra en utredning. I en situation när socialnämnden har anledning att tro att barn eller ungdom riskerar att utvecklas ogynnsamt ska nämnden se till att de får det skydd och det stöd som de behöver. Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) reglerar socialtjänstens möjlighet att tvångsvis ingripa till skydd för barn. Om vårdnadshavarna eller den unge, när denne fyllt 15 år, inte samtycker till den vård som socialnämnden anser att den unge behöver kan LVU vara tillämplig. Vid beslut om vård med stöd av LVU kan föräldrarna ha kvar sin juridiska vårdnad om barnen. Föräldrarnas bestämmanderätt över barnen begränsas dock i den omfattning som behövs för att vård enligt LVU skall kunna ges. Tvångsvård enligt LVU innebär en inskränkning av de enskilda fri- och rättigheter och kan innebära långtgående ingripanden i familjens liv. Det ställs därför höga krav på rättssäkerheten i sådana fall. LVU: s syfte är att ge ett rättsligt skydd för utsatta barn, samt garantera att statens ingripande skall utövas under en laglig grund.[3]

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med det arbetet är att undersöka förutsättningarna för vård enligt 2§ LVU och analysera om de uppfyller krav på rättssäkerhet. Detta gör jag med hjälp av följande frågeställningar:

- Vilka är förutsättningarna för beredande av vård enligt 2§ LVU?
- Vilka skyldigheter har socialnämnden respektive domstolen vid bedömningen om huruvida vård ska beslutas enligt 2§ LVU?
- Är förutsättningarna för vård enligt 2§ LVU och förfarandereglerna i hanteringen av frågan utformade med hänsyn till rättssäkerhetskraven?

[1] Prop. 2006/07:129, s. 24.
[2] A.prop., s. 23 f.
[3] Prop. 1989/90:28, s. 50f.

1.3 Metod

I min uppsats används en klassisk rättsdogmatisk metod. Det juridiska källmaterialet som jag använder i mitt arbete utgörs av lagtext, internationella konventioner, förarbeten, rättsfall samt doktrin.

1.4 Avgränsning

Omhändertagande för vård enligt LVU kan ske på två olika grunder: på grund av den unges hemförhållanden, s.k. miljöfall enligt 2 § eller på grund av den unges beteende, s.k. beteendefall enligt 3 §.[4] Uppsatsen är avgränsad till att behandla 2§ LVU, s.k. miljöfallen, som avser situationer där brister i hemmiljö medför fara för barnets hälsa och utveckling. Det innebär att föräldrarna eller den som vårdar barnet utsätter det för fara av något slag. Tvångsomhändertagande av barnet fungerar i sådana fall som skydd för barnen från hemförhållanden för barnets bästa. Förfaranderegelrna kommer inte att undersökas i sin helhet. Sekretess och straffrättsliga aspekter har utelämnats.

1.5 Disposition

Uppsatsen är indelad i sex huvudkapitel. I kapitel 1 beskrivs bakgrund, syftet med arbetet, metod och angränsningar. Kapitel 2 fokuseras på frågor om rättsstat och rättssäkerhet. Jag har gjort en översikt över rättsstatsideologin och har försökt förknippa den med de svenska grundlagarnas innehåll, men tar även upp de olika doktriner som finns på det området. Här behandlas också de kraven som rättssäkerheten ställer upp. Kapitel 3 handlar om barnets rätt samt föräldrarnas och samhällets ansvar för barnet enligt relevanta internationella konventioner, föräldrabalken och socialtjänstlagen. Kapitel 4 innehåller en rättslig översikt över förutsättningarna för vård av unga enligt 2 § LVU. I kapitel 5 beskrivs i korthet handläggningen och prövningen av LVU–mål/ärenden. Kapitel 6 innehåller analys kring de berörda frågorna. Kapitel 7 innehåller slutsats.

[4] Prop. 2005/06:165, s. 51.

2 Om rättsstat och rättssäkerhet

2.1 Rättsstat

Åke Frändberg beskriver rättsstatsideologin som en skapelse av upplysningstiden (främst 1700-talet) och utvecklad inom den därifrån utgående liberala traditionen. Den har dock sina rötter i 1600-talets naturrättslära, där man bl. a. starkt betonade individers okränkbara rättigheter. Det centrala i rättsstatens ideologi är att den enskilde skall ha rättsskydd mot kränkningar, orsakade av den offentliga makten. Ett av grundvärdena i rättsstatsideologin är rättssäkerhet vilken innebär här förutsebarhet i rättsliga angelägenheter. För att skapa rättssäkerhet krävs rättsenlighet. Regler skall finnas för, och följas av, inte bara domstolar och byråkrati utan också den högsta statsmakten, dvs. makten skall utövas under lagarna. Rättssäkerhet förutsätter också att varje rättsorgan är konsekvent i sin egen rättsutövning.[5]

Olof Petersson framställer en rättsstat som både bunden och begränsad, dvs. staten måste uppfylla både formella och materiella krav. De formella kraven indelas i rättssäkerhet och maktdelning, där rättsäkerhetstanken vänder sig mot den godtyckliga maktutövningen hos statsmakten (rättspervertering – regler finns, men överheten åsidosätter dem). Rättsstaten syftar till att åstadkomma rättssäkerhet genom förutsebarhet. All maktutövning måste vara underkastad lagarna (legalitetsprincip). Kravet på rättssäkerhet tar sig också uttryck i principen om myndighetsutövningens normmässighet (objektivitetsprincip). De materiella kraven utgörs av bestämda krav på lagstiftningens innehåll. Den offentliga makten begränsas av hänsynen till den enskilda individens fri- och rättigheter. Om de definieras för vagt, kan öppna upp för en politisering av domstolarna, då den offentliga maktens begränsning inte framhålls tydligt nog.[6]

I den svenska grundlagtexten omnämns inte ordet rättsstat. Det finns dock formuleringar som hänvisar till de rättsstatsprinciperna. I Regeringsformens (1974:152) (RF) 1 kap. 1 § st.3 fastslås legalitetsprincipen: ”Den offentliga makten utövas under lagarna”. Legalitetsprincipen säger ingenting om lagarnas innehåll, men den fastställer principen om maktutövningens normbundenhet där godtycke avvisas.[7] I RF 1 kap. 9 § fastslås objektivitetsprincipen: ”Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttaga saklighet och opartiskhet.” Rätten skall också utöva tillsyn över den offentliga makten i syfte att den enskilde skall ges skydd mot kränkande offentlig maktutövning som på olika sätt begränsar medborgarnas frihet enligt 1 kap. 2 § RF. Ett antal grundläggande fri- och rättigheter skyddas i RF 2 kap., vilket är viktig ur ett rättsstatsperspektiv. Några av de grundläggande fri- och rättigheter har syfte att säkerställa individens rättssäkerhet, andra skyddar opinionsfriheter och några garanterar sociala och kulturella rättigheter. RF 2 kap. reglerar också möjligheterna att begränsa de grundläggande fri och rättigheterna(2 kap. 12-14 §§ RF). Vissa av bestämmelserna kan inte begränsas annat än genom en grundlagsändring. Andra fri och rättigheter kan begränsas genom en vanlig lag vilken dock måste uppfylla visa villkor. Skyddet mot frihetsberövande (2 kap. 8 §

[5] Frändberg, Å, Rättsstatens organisation, s. 30 f.
[6] Petersson, O, Rättsstaten, s. 21-24.
[7] Sterzel, F, Rättsstaten i 1974 års regeringsform, s. 110.

RF) får begränsas genom lag enligt 2 kap. 12 § RF. Sådana begränsningar finns bl.a. i LVU. Europakonventionen inkorporerades i den svenska rättsordningen 1994, samt infördes 2 kap. 23 § RF, enligt vilken lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med konventionen.

Sverige har också två särskilda grundlagar: tryckfrihetsförordningen (1949:105)(TF) och yttrandefrihetsgrundlagen(1991:1469)(YGL). TF:s 2 kap. handlar om allmänna handlingars offentlighet, motsvarighet finns i 2 kap. 1 § st.3 och i 2 kap. 11§. Offentlighetsprincipen är en medborgerlig rättighet men samt är förvaltningens grundläggande princip. Chansen för en opartisk och korrekt handläggning blir större om förvaltningen arbetar under öppenhet och insyn. Inskränkningarna i rätten att ta del av myndigheternas handlingar finns i TF och sekretesslagen(1980:100)(SekrL).

2.2 Rättssäkerhet

Termen rättssäkerhet har ingen given betydelse. Ordet rättssäkerhet kan användas för att beteckna ett rättsstatsvärde då kommer den enskilda individens rättsskydd gentemot den offentliga makten i fokus. Den enskilda individen skall ha rättssäkerhet gentemot staten genom att staten har vissa inskränkningar i sin framfart. Ordet rättsäkerhet används ibland för att beteckna ett tillstånd av samhällsfrid under lagens skydd.[8]

Enligt Åke Frändberg är en vanlig användning av begreppet rättssäkerhet ”förutsebarhet i rättsliga angelägenheter”.[9] Man har rättssäkerhet när man har skydd mot oreglerad och okontrollerad statlig våldsutövning och annan integritetskränkning. Ibland inkluderas i rättssäkerheten även tanken om likhet inför lagen. Mellan dessa värden kan uppstå konflikter eftersom genom att man främjar det ena så kan det andra kränkas. Samtidigt har dem ett gemensamt grundvärde vilket går på att den enskilda individen har rättsligt skydd mot kränkningar genom den offentliga maktutövningen. Rättssäkerhet i betydelsen förutsebarhet i rättsliga angelägenheter formuleras som ett grundvärde. Med rättssäkerhet i denna mening avses, grovt uttryckt, att rättssystemet skall ställa till förfogande klara, tydliga och pålitliga svar på frågor av rättslig karaktär. [10] För att det ska vara fråga om rättssäkerhet ska tre nödvändiga villkor vara uppfyllda. För det första krävs det att rättssystemet har ett klart och adekvat svar på den ställda frågan som en person har, dvs. det ska finnas klara och adekvata regler. För det andra måste medborgarna ha tillgång till dessa regler, dvs. de ska vara publicerade. Svaret på den ställda frågan ska vara lätt tillgängligt för den frågande. För det tredje måste medborgarna kunna lita på innehållet i reglerna, dvs. de rättstillämpande organen måste tillämpa reglerna lojalt och korrekt. Förutsebarhet är det mest karakteristiska draget hos rättssäkerheten.[11]

Aleksander Peczenik anser att det inte är tillräckligt att konstatera att de formella kraven på rättstillämpningen är uppfyllda utan beslutens innehåll måste vara även etisk godtagbart. Inom den juridiska doktrinen är det vanligt att skilja mellan formell och materiell rättssäkerhet.[12] Formell rättssäkerhet framför allt kravet på att de rättsliga besluten i en rimlig utsträckning skall vara förutsebara. För att uppnå förutsebarhet krävs principen ”lika fall skall behandlas lika”

[8] JT, nr 2, 2000/01, Om rättssäkerhet, s. 269.
[9] A.a., s. 269f.
[10] A.a., s. 269 f.
[11] A.a., s. 274f.
[12] Peczenik, A, Vad är rätt?, s. 89f.

(likhetsprincipen). Därmed kan medborgarna inrätta sitt liv efter vad lagen säger i straffrättsligt hänseende, men även i privata angelägenheter. Materiell rättssäkerhet definieras som ett tillstånd där de rättsliga besluten är i hög grad förutsebara och i hög grad etiskt godtagbara. Rättssäkerheten förlorar sin betydelse om myndigheterna agerar orättvist eller oetisk. Rättskipning och myndighetsutövning måste basera sig på ”en förnuftig avvägning” mellan beaktandet av förutsebarheten som baseras på rättsnormerna och andra etiska värden, särskilt rättvisan.[13]

Claes Beyer[14] tycker att rättssäkerhet i betydelsen förutsebarhet förknippas med en viss trygghet i förhållanden till myndigheternas utövning. Vidare anser han att ”rättssäkerheten inte kan rätt förstås, utan att man ser dess anknytning till de mänskliga rättigheterna, sådana dessa bestäms i grundlag och konventioner”.[15] Det finns ett samband mellan de livsvärden som skyddas av de mänskliga rättigheterna och många av de krav som rättssäkerheten ställer. ”Rättssäkerheten har ett samband med vissa grundläggande livsvärden, ett av dessa livsvärden är förutsebarheten och såväl förutsebarheten som andra värden har med de mänskliga rättigheterna att göra”.[16]

Rättssäkerhet går ut på att medborgarna skall kunna förutse hur makten kommer att utövas. Rättssäkerhet innebär också att lika fall skall behandlas lika. De lagregler som tillämpas måste ha ett detaljerat och tydligt innehåll. Den offentliga makten skall alltså vara förutsebar och utövas objektivt. Rättssäkerhets formella garantier i förvaltningsförfarandet är opartiskhet, partinsyn, kommunikation, öppenhet, överprövning och motiverade beslut. Rättsäkerheten är samtidigt en överordnad värderingsnorm som ställer krav på resultatet av rättstillämpningen, dvs. fokuseras på innehållet i den offentliga myndighetsutövningen. Gällande rättsregler skall ge medborgarna ett skydd på den rättighet som den enskilde kan göra gällande. Detta skydd skall gälla rättvist och likformigt.[17]

[13] Peczenik, A, Vad är rätt?,s. 91-95.
[14] Claes Beyer skrev bl.a. Advokatsamfundets rättssäkerhetsprogram 1988.
[15] JT, 1990/91, Rättssäkerhet – en formsak, s. 395.
[16] A.a., s.395f.
[17] A.a., s.395f.

3 Barnets rätt, föräldrarnas och samhällets ansvar

3.1 FN:s konvention om barnets rättigheter

Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) som antogs år 1989, har ratificerats av 192 av världens stater, förutom USA och Somalia. Sverige signerade Barnkonventionen utan förbehåll och den ratificerades i sin helhet år 1990. Det innebär att Sverige måste, på det sätt som anges i konventionen, respektera och främja barns rättigheter. Barnkonventionen har inte inkorporerats i svensk lagstiftning utan transformerats in, dvs. riksdagen stiftar de lagar som behövs för att Barnkonventionen skall implementeras i det svenska rättssystemet.

Barnkonventionens utgångspunkt är att barn är sårbara och behöver skydd. Artiklarna handlar om det enskilda barnets rätt att få sina grundläggande behov tillgodosedda. Barnkonventionen fastslår att barnet har olika sociala, ekonomiska, kulturella, politiska och medborgerliga rättigheter. Barnkonventionen är en bindande överenskommelse mellan de stater som har ratificerat den. Art. 4 ålägger staterna att vidta alla lämpliga åtgärder för att genomföra konventionen. Det är alltså staten som är ansvarig och som har att svara för brister i landet i förhållande till konventionen. Trots det behandlar konventionen också det rättsliga förhållandet mellan barn och föräldrar.

Barnkonventionen bygger på fyra grundläggande principer: alla barns lika värde och lika rättigheter i artikel 2, principen om barnets bästa i artikel 3, rätten till liv och utveckling i artikel 6 och principen om barnets deltagande i beslut som rör barnet i artikel 12. De grundläggande principerna skall vara ledande för tolkningen av barnkonventionens övriga artiklar. [18] Den första principen i art. 2 innebär att barnet skall skyddas mot alla former av diskriminering. Den andra principen i art.3 innebär att barnets bästa skall sättas i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. Enligt den tredje principen i art. 6 har barnet rätt att få sina grundläggande behov tillgodosedda, dvs. barnet har rätt till omvårdnad och skydd, trygghet, samt ett stabilt förhållande till föräldrarna. Barnet har också rätt att få utvecklas i en miljö som tillfredsställer dess behov av stimulans. Enligt den fjärde principen i art. 12 har barnet rätt att framföra sin åsikt och att få den respekterad och beaktad i alla åtgärder som rör barnet. Barnet har rätt att påverka sin situation i förhållande till ålder och mognad.[19]

Enligt art. 9 skall staterna säkerställa att ett barn inte, mot deras vilja, skiljs från sina föräldrar, om ett åtskiljande inte är nödvändigt för barnets bästa. Ett beslut om att skilja ett barn och dess föräldrar kan dock vara nödvändigt t.ex. "vid övergrepp mot eller vanvård av barnet från föräldrarnas sida eller då föräldrarna lever åtskilda och ett beslut måste fattas angående barnets vistelseort".[20]
Enligt art. 16 har barnen rätt till privatliv. Där stagas att barn inte får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens och inte heller för olagliga ingrepp på sin heder och sitt anseende. Enligt den artikeln skall alltså barnet skyddas mot otillåtna ingripanden. Det

[18] Prop. 1997/98:182, s. 8f.
[19] SOU 1997:116, s. 224.
[20] Prop. 1997/98:182, s. 8.

innebär bl.a. att staterna skall fastställa hur barn skall skyddas mot otillåtna ingripanden i privatliv och korrespondens i rättsliga och administrativa mål och ärenden.[21]

Enligt FN:s Barnkonventionen har samhället en skyldighet att genomföra insatser för att skydda barn mot fysiska och psykiska övergrepp. I art. 19 stadgas att konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård.[22]

3.2 Europakonventionen om mänskliga rättigheter

Skyddet för de mänskliga rättigheterna är en central rättsprincip inom EU. Den är utvecklad av EG-domstolen och är numera fastslagen i unionsfördraget. I art. 6 p. 1 unionsfördraget stadgas att unionen bygger på principerna om frihet, demokrati och respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna samt på rättsstatsprincipen. Från art. 6 p.2 unionsfördraget framgår att unionen skall som allmänna principer för gemenskapsrätten respektera de grundläggande rättigheterna i enlighet med Europeiska konventionen av 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) och enlighet med de medlemsstaternas gemensamma traditionella traditioner.[23]

Europakonventionen fastslår de fri och rättigheter, vilka skall vara tillförsäkrade för varje person som befinner sig under konventionsstaternas jurisdiktion. Enskilda har möjlighet att klaga direkt till Europadomstolen när ett medlemsland har brister i tillämpningen av Europakonventionens krav, dock alla inhemska rättsmedel först måste vara uttömda (art. 35.1 Europakonventionen). Europadomstolen har utvecklat en omfattande och betydelsefull rättspraxis. Det utgör en standard i Europa för fri- och rättighetsskyddet.[24]

I art.8 Europakonventionen stadgas rätten till skydd för privat- och familjeliv, hem och korrespondens. Enligt art.8 p.2 får offentlig myndighet inskränka den rätten bara med stöd av lag och om det är nödvändigt i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välstånd eller till förebyggande av oordning eller brott eller skydd för hälsa eller moral eller andra personens fri- och rättigheter. Ingrepp måste således ha stöd i nationell lag och denna lag måste uppfylla krav på rättssäkerhet, dvs. ger skydd mot godtycke**.** Lagen måste vara tillgänglig för den enskilde och vara exakt utformad. På så sätt kan inskränkningar i den grundläggande konventionsrättigheten vara i rimlig utsträckning förutsebara. Det innebär dock inte att en nationell lag som ger en tolkningsutrymme och en rätt till individuell prövning är inte förenlig med kravet på förutsebarhet, under en förutsättning att gränserna för den individuella bedömningen är tillräcklig klara för att ger den enskilde skydd mot godtyckliga ingrepp.[25] Det kan vara svårt att avgöra huruvida kravet på att ingreppet skall vara nödvändigt är uppfyllt i många fall. Enligt Europadomstolen krävs att det finns ett ”angeläget samhälleligt behov” för att

[21] Detrick, S, United Nations Convention of the Rights of the Child, s. 270-277.
[22] Prop. 2002/03:53, s. 45.
[23] Bernitz, U& Kjellgren, A, Europarättens grunder, s. 122f.
[24] A.a., s.122f.
[25] Danelius, H, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 305.

ingreppet skall vara nödvändigt.[26] Vidare måste ingreppet vara proportionellt till det syfte som skall tillgodoses. Proportionalitetsprincipen är en allmän rättssäkerhetsprincip. Den innebär att de åtgärder som staten använder sig av för att uppnå ett visst syfte inte får vara mer betungande än som kan anses nödvändigt för att uppnå det syftet. Om det finns möjlighet att välja mellan flera åtgärder skall den minst ingripande väljas. Varje konventionsstat har själv en viss frihet att avgöra om en inskränkning är nödvändig, men den inte är obegränsad. Europadomstolen har rätt att övervaka om friheten utnyttjas på ett rimligt sätt.[27] Art. 8 om rätt till skydd för privat- och familjeliv är en av de artiklarna i Europakonventionen som har fått särskild stor betydelse i rättspraxis.[28] Europakonventionen blir relevant vid tvångsingripande enligt LVU. När frågor om omhändertagande av barn skall avgöras av domstol eller socialnämnd, skall alltså Europakonventionens krav på respekt och skydd för det familjelivet beaktas. Staterna får bara ingripa och omhänderta ett barn om förutsättningar i art.8 p. 2 är uppfyllda.[29]

Europadomstolen har prövat flera fall som rör omhändertagande av barn enligt LVU.[30] Av Europadomstolens praxis framgår att separation mellan barn och föräldrar genom tvångsomhändertagande är ett mycket seriöst intrång i privatliv/familjeliv. I sådana fall är det viktigt att skydda föräldrar och barn mot ett godtyckligt ingripande från statens sida. Staten måste kunna demonstrera att föräldrarnas synpunkter och intressen vederbörligen har varit beaktade, samt att hela beslutfattande process kan tillförsäkra att beslutet verkligen är nödvändig för att skydda barnet. Således måste myndigheters insatser för att skydda barn vara proportionella till insatserna som är nödvändiga för att skydda barnet. Vid prövningen av huruvida myndigheterna har följt den s.k. proportionalitetsprincipen tas stor hänsyn till myndigheternas egen bedömning i det enskilda fallet. I sin bedömning av kriterierna för omhändertaganden enligt 2 § LVU fann Europadomstolen i fallet Olsson mot Sverige att de är allmänt utformade och lämnar ett stort tolkningsutrymme åt de tillämpade organen. Samtidigt uttalade domstolen att man inte kan utforma precisa kriterier på detta område.[31]

3.3 Barnets rätt och barnets bästa enligt Föräldrabalken och SoL

3.3.1 Föräldrars ansvar för barn

Enligt den svenska rättsordningen är det förälder och vårdnadshavare som har huvudansvar för barnen. Det anses vara till barnets bästa att bo och omvårdas av sin familj.[32] Föräldrabalken (1949:381) (FB) innehåller grundläggande regler om förhållandet mellan barn och föräldrar. Ledning till vad som är att anse som barnets bästa och barnets grundläggande behov finns i 6 kap. 1 § FB som anger att ett barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Rätten till omvårdnad inkluderar rätten för barnet att få sina materiella och psykiska behov

[26] Danelius, H, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 305.
[27] A.a., s. 305.
[28] Bernitz, U& Kjellgren, A, Europarättens grunder, s. 123.
[29] Prop. 2002/03:53, s. 46.
[30] Se bl.a. Olsson mot Sverige (No.1) 2/1987/125/176; M. och R. Andersson mot Sverige 61/1990/252/323; Lindelöf mot Sverige 22771/93.
[31] Olsson mot Sverige (No.1) 2/1987/125/176.
[32] SOU 2000:77, s. 80.

tillfredsställda. Trygghet innebär bl.a. att barnet ha rätt att få leva i ett stabilt förhållande. En god fostran innebär bl.a. att barnet får känna att det behövs, får pröva sin förmåga och utveckla sina inneboende resurser för att efter hand frigöra sig från sitt beroende av föräldrarna. I en god fostran ligger också att barnet får lära sig att sätta gränser för sitt handlande och ta ansvar. Vidare anges att barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart. Detta innebär att hänsyn skall tas och respekt skall visas för de individuella egenskaper som barnet har. Barnet har med stigande ålder rätt till ett allt starkare integritetsskydd och till medbestämmande. Barnet har emellertid inte en absolut rätt till privatliv och skydd mot möjlighet till kontroll. Vårdnadshavaren har en tillsynsskyldighet enligt 6 kap. 2§ 2 st. FB, vilket innebär ett ansvar för att barnet inte skadas men också för att barnet inte orsakar skador för andra. Vårdnadshavaren kan behöva söka genom barnets privata saker eller till och med öppna brev adresserade till barnet, men bara om det behövs för att avlägsna eller bekräfta misstankar om att barnet deltar i något skadligt eller olämpligt. Det måste alltid göras en avvägning mellan barnets integritet och vårdnadshavarens ansvar.[33] Barnet får också inte behandlas kränkande eller utsättas för kroppslig bestraffning, s. k. agaförbudet, enligt 6 kap. 1§ FB. Förbudet mot kränkande behandling avser skadlig fysisk behandling av barn men omfattar även skadlig psykisk behandling. Enligt 6 kap. 2§ FB är det vårdnadshavaren som har ansvar för att se till att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda och för att barnet får den tillsyn som behövs samt tillfredställande försörjning och utbildning. Vårdnadshavares ansvar kvarstår till dess att barn fyller 18 år eller innan dess ingår i äktenskap.

Enligt 6 kap. 2 a § 1.st FB skall barnets bästa vara avgörande när det gäller vårdnad, boende och umgänge. Vad som är att anse som barnets bästa måste avgöras från fall till fall och bedömningen ska baseras på kunskap, erfarenhet och barnets möjlighet att komma till tals. Innehållet i barnets bästa klarläggs med hjälp av omständigheter så som barnets vilja, föräldrarnas lämplighet och barnets behov av kontakt med båda föräldrarna.[34]

3.3.2 Samhällets ansvar för barn

Samhället har det yttersta ansvaret för att barn får både den omvårdnad och det skydd som de behöver. I Sverige tillkommer det ansvaret till största delen på socialtjänsten enligt SoL. Den sociala barnavården finns alltså som stöd till familjen. I 1 kap. 2§ SoL föreskrivs att socialnämnden vid åtgärder som rör barnet särskilt skall beakta barnets bästa. Bestämmelsen skall tolkas som att barnets bästa inte alltid är avgörande för vilket beslut som fattas, men att det måste beaktas, utredas och redovisas.[35]

I 5 kap. 1§ SoL ges allmänna, målinriktade bestämmelser avseende omsorg för barn och ungdom. Socialnämnden bl.a. ska utföra ett arbete för att barn och ungdom kan växa upp under trygga och goda förhållanden. Socialtjänsten har också en uppgift att ge stöd och hjälp till barn och ungdomar som riskerar utvecklas ogynnsamt och med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos ett barn som har visat tecken till en ogynnsam utveckling. Enligt 5 kap. 1 a § SoL har socialtjänsten en skyldighet att samarbeta med polisen, hälso– och sjukvården samt förskolan, skolan och skolbarnomsorg i frågor om barn som far illa eller riskerar fara illa. Socialtjänsten har ett ansvar att ta initiativ och samordna ett

[33] Prop. 1981/82:168, s. 59f; Jfr. Prop. 1997/98:7, s. 30f.
[34] Prop. 1997/98:7, s. 104.
[35] Prop. 1996/97:124, s. 100.

sådant samarbete. Utgångspunkten ska alltid vara att familjen samtycker. Socialnämndens insatser skall utformas och genomföras tillsammans med barnets föräldrar (3 kap. 5 § 1 st. SoL). Detta ses som en grundläggande princip för socialtjänstens arbete, vilken tar sitt uttryck också i den inledande bestämmelsen i SoL 1 kap. 1§. De insatser som är bäst lämpade för barnen bör överläggas tillsammans med vårdnadshavarna.[36]

Socialtjänsten skall enligt 3 kap. 5 § 2st. SoL även se till att barnets inställning så långt det är möjligt klarläggs, varvid hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad. När det gäller åtgärder som riktar sig till en underårig finns de grundläggande bestämmelserna om vem som skall lämna sitt medgivande i FB. En underårig som har fyllt 15 år har dock enligt 11 kap. 10 § SoL rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt SoL. I allmänhet kommer både vårdnadshavare och den underårige att ha ställning som part i mål där den underårige har fyllt 15 men inte 18 år. Detta innebär i praktiken att socialnämnden inte kan bevilja insatser till en underårig i strid med vårdnadshavarens vilja, då vårdnadshavaren fram till barnets 18-årsdag har bestämmanderätten i barnets personliga angelägenheter enligt FB 6 kap. 11 §. För personer under 15 år kan vårdnadshavare begära insatser för barnet.[37]

Socialtjänsten har skyldighet att ingripa och skydda barn när de inte får sina grundläggande behov tillgodosedda. Eftersom familjen är den naturliga miljön för barnets utveckling, är utgångspunkten för att skydda barnet att stödja familjen när det behövs.[38]

[36] Bergstrand, Den nya socialtjänstlagen, s. 10 ff.
[37] SOU 2007:52, s. 75 ff.
[38] Prop. 2006/07:129, s. 43.

4 Förutsättningarna för vård enligt 2§ LVU

4.1 Allmänt

Enligt 1 § 1 st. LVU skall insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom göras i samförstånd med den unge och dennes vårdnadshavare enligt SoL och med respekt för den unges människovärde och integritet. LVU ger således samhället möjlighet att trygga barn och ungas behov av vård och stöd utifrån situationer där det visar sig att det inte går att få samtycke till den vård som är nödvändigt för den unge.[39]Vård med stöd av LVU enligt 2 § är avsedd för barn och unga under 18 år (1§ 2 st. LVU).

Vid alla beslut enligt LVU skall vad som är bäst för den unge vara avgörande (1 § 5 st. LVU). Det betyder att barnets behov och intresse alltid skall ges företräde i alla frågor om vård enligt LVU. Vid prövningen av mål/ärenden enligt LVU skall således principen om barnets bästa står i centrum. Vad som skall anses vara barnets bästa anges varken i LVU, SoL eller i FB eftersom det bedöms vara omöjligt att precisera innebörden av det begreppet. Det medför att det är domstolens och socialnämndens uppfattningar, antaganden och bedömningar som avgör vad som anses bäst för det enskilda barnet i det enskilda fallet.[40]

Enligt 2§ LVU skall vård beslutas på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorg eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa och utveckling skadas. För att 2§ LVU alltså ska kunna tillämpas måste finnas ett *missförhållande i hemmet*, vilket skall medföra *en påtaglig risk för att barnen eller ungdomens hälsa eller utveckling skadas*. Samtidigt måste vara klart att den behövliga vården inte kan ges på frivillig väg, dvs. *vårdnadshavaren eller den unge själv om han/hon fyllt 15 år, inte samtycker till den vård som bedöms nödvändig* enligt 1§ 2 st. LVU. I förarbetena till LVU och i rättspraxis ges mer omfattande framställningar om vad som avses med de förutsättningarna, vilket framgår av presentationen nedan.

4.2 Missförhållanden i hemmet

4.2.1 Fysisk eller psykisk misshandel

Alla situationer när ett barn utsätts för både fysisk och psykisk misshandel i hemmet omfattas av lagen. Det skall dock inte handla om en enskilt ogenomtänkt händelse.

4.2.1.1 Fysisk misshandel

Fysisk misshandel innebär att ett barn av någon annan orsakas kroppsskada, sjukdom, smärta. Det kan innebära att någon slår barnet, nyper, sparkar, knuffar, kastar, skakar, river eller biter barnet, trampar eller stampar på det eller tvingar in föremål i barnets mun. Det är också fysiskt våld och övergrepp att förgifta, bränna, skålla, riva, försöka dränka eller kväva barnet. Varje form av kroppslig bestraffning räknas som fysiskt våld. Även en obetydlig grad av misshandel kan vara en påtaglig risk för den unge hälsa eller utveckling.[41] Misshandel av allvarigare slag bör regelmässigt leda till att den unge omhändertas för vård,

[39] Prop. 1979/80:1, s. 499f.
[40] Prop. 2002/03:53, s. 77f.
[41] A.prop., s. 48.

åtminstone för en tid.[42] JO har påpekat att socialstyrelsen skall, vid. bl.a. misstanke om misshandel, se till att barnet får det skydd som är nödvändigt. Om ett barn skall placeras på ett utredningshem skall nämnden se till att placeringen sker under sådana former att barnet inte utsätts för något som kan riskera dennes hälsa. Det kan finnas anledning till att ta upp frågan om tvångsomhändertagande i dessa fall.[43]

I *RÅ 1987 ref. 160* blev en 5-årig flicka omhändertagen för vård enligt 2 § LVU på grund av misshandel. Flickan hade fått flera skador av olika svårighetsgrad samt en mängd blåmärken under en viss period under moderns vård. Efter förflyttningen hemifrån hade inga fler skador uppkommit. Modern påstådde dock att flickan hade lätt för att få blåmärken och skador. Hon hävdade att de olika skadorna, bl.a. ett armbrott, var självvållande. RegR:n bedömde att flickan misshandlades eller på annat sätt hade varit utsatt för fysiskt våld. Vidare uttalades att modern hade brustit i flickans omsorg och därmed fanns en fara för flickans hälsa och utveckling. RegR:n ansåg att vård med stöd av 2 § LVU var nödvändigt.

I *RÅ 1996 ref. 91* gällde frågan om föräldrarna hade utsatt ett barn för misshandel eller om det förelåg brister i omsorgen enligt 2 § LVU. Barnet hade som spädbarn varit inlagd på sjukhus på grund av bl.a. hjärnskador. I familjen fanns ytterligare tre barn, vilka var föremål för frågan om omhändertagande på liknande grunder. Utlåtanden från sakkunniga beskrev tänkbara orsaker till att barnets skador hade uppstått. RegR:n uttalade att det var svårt att värdera de olika läkarnas uttalanden. Det var svårt med säkerhet avgöra på vilket sätt skadorna uppstått eftersom de sakkunniga använde sig av allt för många begrepp och på olika sätt. RegR:n konstaterade dock att det fanns en helhetsbild om vilken typ av handling som krävdes för att orsaka skadorna och tidpunkten för när dessa skulle ha uppstått. RegR:n ansåg att det fanns en brist på entydighet i utredningsmaterialet, vilket medförde att beviskravet för misshandel inte ansågs vara uppfyllt. Efter att RegR:n konstaterade att bevisningen var otillräcklig för att styrka att föräldrarna misshandlade barnet användes de sakkunnigas utlåtande för en annan typ av argumentation. Utlåtandena styrkte att barnet vid två tillfällen hade orsakats allvarliga skador som uppkommit på grund av kraftigt yttre våld. Föräldrarna kunde inte ge någon förklaring till hur detta kunnat ske, men konstaterades att skadorna på barnet uppkommit i hemmet. De sakkunnigas utlåtande kunde alltså inte påvisa att föräldrarna misshandlat barnet men däremot att de hade brustit i omsorgen eftersom skadorna uppstått i hemmet. Därför förutsättningar för vård enligt 2 § LVU ansågs vara utfyllda.

4.2.1.2 Psykisk misshandel

Psykisk misshandel avser situationer när den unge utsätts för psykiskt lidande genom t.ex. systematiska kränkningar, nedvärdering eller terrorisering. I prop. 2002/03:53 anges att psykisk misshandel handlar om ett förhållningssätt som kan bl.a. ”hindra utvecklingen av en positiv självbild hos barnet”. [44] Det kan vara barn som upplevs negativt av föräldrarna och som ständigt blir känslomässigt avvisade, barn som kränks, som hotas att bli övergivna. Om mamma hotas, kränks eller misshandlas i barnens närvaro bör detta kunna räknas som psykisk misshandel för barnet. Det kan också vara situationer när barn eller unga som växer upp under

[42] Prop. 1989/90:28, s. 65.
[43] JO 1996/97, s. 262.
[44] Prop. 2002/03:53, s. 82.

hot från sin familj, t.ex. flickor som växer upp i familjer med starkt patriarkala värderingar och vars utveckling hindras genom hot från i första hand manliga släktingar. Det kan vara svårt att avgöra en tydlig gräns mellan psykisk misshandel och brister i omsorgen när det handlar om barn till missbrukare, barn till psykiskt sjuka föräldrar eller föräldrar med utvecklingsstörning. [45]

4.2.2 Otillbörligt utnyttjande

Med otillbörligt utnyttjande menas i första hand att någon av föräldrarna utnyttjar barnet sexuellt. Det kan också handla om att barnet utnyttjas av en förälder eller med föräldrarnas vetskap i pornografiskt syfte.[46] Otillbörligt utnyttjande kan även innebära att barnet tvingas att utföra ett särskilt ansträngande kroppsarbete eller att en förälder lägger på barnet ett så stort självständigt ansvar för förälder eller syskon att det medför en påtaglig risk för skada på barnets hälsa eller utveckling.[47]

I *Rå 1985 Ab 59* omhändertogs en 7-årig flicka enligt LVU. Flickan var redan vid två års ålder ovanlig krävande och hade visat oro på dagis. Efter ytterligare några år började hon var orolig, okoncentrerad och få aggressionsutbrott. Det fanns misstankar att flickan hade varit eller var utsatt för incest. Fadern förnekade att det fanns brister i omsorg eller att incest hade förekommit eller att flickan hade blivit föremål för annat olämpligt utnyttjande. RegR:n ansåg att vård med stöd av LVU var nödvändigt eftersom flickan var allvarigt känslomässigt störd och det berodde på förhållandena i hemmet, oavsett om incest förekommit.

4.2.3 Brister i omsorgen

Situationer när barnet vanvårdas faller under uttrycket brister i omsorgen. Det kan innebära att barnets hygien, kläder eller mat missköts allvarig. Brister i omsorgen kan även innebära att föräldrarna utsätter barnets hälsa för en påtaglig risk att skadas genom att barnet inte får lämplig sjukvård. Brister i omsorgen kan också föreligga om barnets behov av känslomässig trygghet och stimulans allvarligt eftersätts t.ex. på grund av missbruk eller psykiska störningar hos föräldrarna. Begreppet brister i omsorgen täcker också situationer då föräldrarna överlåter ansvaret för barnet på andra personer som inte kan tillförsäkra barnet en trygg uppväxtmiljö.[48]

I *RÅ 1985 2:46* prövades fråga om vård enligt LVU av nio månaders flickan, vars föräldrar var lindrigt förståndshandikappade och hade tre äldre barnen. Familjen hade regelbunden kontakt med en kontaktfamilj och en familjevårdare kom hem till familjen några gånger per vecka. Föräldrarna hade inte lämnat sitt samtycke till den vård, men de ville ta emot hjälp. Länsrätten och kammarrätten ansåg att förutsättningarna för vård enligt LVU förelåg på grund av föräldrarnas tillstånd. RegR yttrade med hänvisning till prop. 1979/80:1 att LVU kunde vara tillämplig när föräldrarna genom sina personliga egenskaper framkallar fara för barnets psykiska hälsa.[49] Det hade visat sig att flickan utvecklades normalt. Det fanns en bra kontakt och ett känslomässigt förhållande mellan henne och föräldrarna. Enligt det som framkom i målet förelåg brister hos föräldrarna och barnen. Dessa brister kunde dock upphävas av de stödåtgärder som utfördes genom distriktsnämndens åtgärder. Med hänsyn till vad som hade anförts och till

[45] Prop. 2002/03:53, s. 82f.
[46] Prop. 1989/90:28, s. 65.
[47] A.prop., s. 107.
[48] A.prop., s. 107.
[49] Prop. 1979/80:1, s. 582.

erfarenheterna från de äldre barnens utveckling saknades enligt RegR anledning att anta att det förelåg fara för Gunillas hälsa och utveckling, om hon vårdades i föräldrahemmet. RegR upphävde beslutet om vård av Gunilla enligt LVU.

I *RÅ 1992 ref.6* ansåg länsrätten och kammarrätten att modern, på grund av sina egna problem, inte kunde ge barnet den omvårdnad som behövdes. Det berodde till stor del på moders personlighet, svårigheter på arbetsmarknaden och förhållandet till barnets far. Flera personer i flickans omgivning, bl. a. flickans mormor och far, upplevde oro för hennes situation och utveckling. Den fördes fram till socialförvaltningen. Flickan ansågs vara allvarig missköt. Det fanns dock inga uppgifter om några fysiska eller psykiska skador på barnet. RegR:n uttalade att enbart en vårdnadshavares egna problem inte kunde utgöra skäl för att bereda ett barn vård enligt LVU. Det väsentliga var de följder som sådana problem för med sig för barnet. Det krävdes alltså att problemen medförde en påtaglig risk för att barnet skadas. RegR:n ansåg inte att det fanns tillräckliga skäl för ett omhändertagande eftersom det inte kunde konstateras brister i omsorg som skulle utgöra en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skulle skadas.

I *RÅ 1995 ref. 39* framkom att föräldrarna hade brister i omsorg, vilka avsåg deras oförmåga att uppmärksamma och tillgodose barnens behov av stimulans och känslomässig kontakt samt delvis saknade insikten om barnens behov. De hade även brustit i samarbetet med socialtjänsten och haft invändningar mot stöd i hemmet. Trots att barnen visade tydliga tecken på understimulans och bristande känslomässig kontakt fann inte RegR:n vid tidpunkten för avgörandet att det fanns skäl för ett tvångsomhändertagande. Beslutet motiverades med föräldrarna vid tiden för domens avkunnande ansågs ha accepterat de stödåtgärder från socialtjänsten som de tidigare motsatt sig. På grund av detta kunde inte anses att förhållandena i hemmiljön var sådana att barnen hade påtaglig risk att skadas till sin hälsa eller utveckling.

I *Rå 2007 not. 79* ansåg RegR:n att en kriminell förälder kunde tillgodose sitt barns behov men hade visat uppenbara brister i sin föräldraförmåga. Ett exempel på detta var att modern lämnade sjukhuset redan sex timmar efter förlossning och tog därefter inga övriga för barnet nödvändiga kontakter med sjukvården. RegR:n uttalade att vid beslut enligt LVU skall vad som är bäst för den unge vara avgörande. Moders egen förmåga att ta hand om barnet uppvisade brister och hemmiljön vara konfliktfylld. Det fanns därför enligt RegR:ns bedömning en påtaglig risk att barnets hälsa och utveckling skadas på grund av brister i omsorgen om hon vårdas hos modern. Samtycke till behövlig vård hade inte lämnats och därmed ansågs att vård enligt 2 § LVU förelåg.

4.2.4 Något annat förhållande i hemmet

Med uttrycket något annat förhållande i hemmet avses bl.a. fall då missförhållanden i hemmet inte i första hand beror på vårdnadshavaren själv utan på t.ex. en sambo till denne. Eftersom vårdnadshavaren har ansvaret för barnets förhållanden skall denne även se till att barnet inte utsätts för övergrepp och vanvård av andra. Åsidosätter eller brister vårdnadshavaren i sitt ansvar för att barnet har tillfredsställande förhållanden, kan en påtaglig risk för barnets hälsa eller utveckling relateras till vårdnadshavaren. Det kan också vara fråga om förhållanden där en förälder inte har anknytning till sitt barn eller tvärtom lever i ”en sjuklig symbios” med barnet.[50] Begreppet hemmet har en abstrakt betydelse.

[50] Prop. 2002/03:53, s. 47.

Det kan avse inte bara bostaden utan alla de situationer då barnet direkt eller indirekt står under vårdnadshavarens eller annan fostrares inflytande. [51]

Svåra problem i relationer mellan barn och förälder/vårdnadshavare kan också medföra en allvarlig risk för den unges hälsa, t.ex. genom risk för självmord, eller risk för den sociala utvecklingen genom att den unge söker sig hemifrån. Oberoende av orsaken till problem i relationer kan ett vårdbehov föreligga på grund av detta. Det behöver alltså inte föreligga ”traditionellt” missförhållanden i hemmet. Relationsproblem i sig kan vara "ett annat förhållande i hemmet" som bedöms vara skadligt för barnet. I *RÅ 1990 ref. 97* var en 16-åring placerad i familjehem med stöd av LVU på grund av allvarliga relationsproblem mellan honom och föräldrarna. När RegR:n prövade frågan om upphörande av vården förelåg inte längre de ursprungliga missförhållandena i hemmet. 16-åringen vägrade dock att flytta hem. Han hade mycket negativa känslor mot sina föräldrar och ett stort arbete har gjorts för att få honom att ha kontakt med föräldrarna. Det bedömdes att ett ytterligare försök i den riktningen skulle innebära en påtaglig risk för 16- åringens hälsa och utveckling. RegR:n anförde att oberoende av vem som kunde vara ansvarig för relationsstörningen så var den ett faktum och den ansågs medföra en påtaglig risk för pojkens hälsa och utveckling. Risken var relaterad till förhållandena i 16-årigen hem. RegR:n ansåg att behov av vård med stöd av LVU fortfarande förelåg.

4.3 Påtaglig risk för skada för hälsa eller utveckling

Uttrycket påtaglig risk för skada betyder att det inte kan vara fråga om någon ringa risk för skada. Övergående eller mindre betydande risk för skada är alltså inte tillräcklig för ett ingripande enligt lagen. Konkreta omständigheter måste föreligga som talar för en risk för skada. Subjektiva antaganden om en sådan risk får inte läggas till grund för ett ingripande.[52] Det måste göras en riskbedömning i varje enskild fall. Meningen är att samhället med stöd av LVU skall kunna ingripa innan det enskilda barnet eller den unge har fått en konstaterad skada. Emellertid är prognosen av detta slag i högsta grad svår att göra.[53]

Formuleringen hälsa eller utveckling beskriver ett barns/ en unges fysiska eller psykiska hälsa eller sociala utveckling. Det kan handla om att den unge på grund av brister i hemmiljön riskerar att få sin fysiska hälsa skadad, men även psykiska lidanden som barnet kan utsättas för genom föräldrarnas beteende till följd av missbruk av alkohol, narkotika eller på grund av föräldrarnas psykiska tillstånd.[54]

I *RÅ 85 2:83(I)* gällde frågan om den nyfödde sonen till föräldrarna som båda led av psykisk sjukdom. RegR:n fann att det inte förelåg skäl för tvångsvård av pojken och betonade att en ingående individuell prövning görs vid varje ifrågasatt omhändertagande. RegR:n påpekade sedan att mamman inte längre var psykotisk enligt läkarintyg. Enligt RegR:n framgick det att mamman med adekvat medicinering syntes fungera normalt. Angående pappan hänvisade RegR:n till läkarintyg som gick ut på att han var så stark att han kunde ta hand om ett barn. Även om det med hänsyn till mammas psykiska sjukdom kunde föreligga en risk för att hon inte alltid skulle kunna ge sonen adekvat vård och omsorg ansåg RegR.n att föräldrarna gemensamt hade förmåga att ta hand om sonen.

[51] Prop. 2002/03:53, s. 47f
[52] Prop. 1989/90:28, s. 60f.
[53] SOU 2000:77, s. 80.
[54] A.bet., s. 82.

I *RÅ 85 2:83 (II)* gällde frågan om vård enligt LVU en femårig flicka. Socialnämnden åberopade bl.a. psykisk sjukdom hos modern samt att fadern skulle ha misshandlat henne. Det gjordes även gällande att fadern även om han inte led av psykisk sjukdom, hade stora brister och att han missbrukade alkohol. RegR:n ansåg dock att några allvarligare konflikter inte förelåg mellan föräldrarna. RegR:n bedömde att det inte visat att pappan missbrukade alkohol eller av annan anledning skulle vara oförmögen att på ett adekvat sätt ge flickan nödvändig omsorg under mammas psykotiska perioder. Av läkarintyg framgick att mamma när hon var i sitt habitualtillstånd mycket väl kunde sköta dottern. Hennes sjukdom hade inte tagit sig sådana yttringar att det fanns anledning att anta att de inneburit några skrämmande upplevelser för flickan. I läkarintyg beträffande flickan hade visserligen angetts att hon utsatts för förhållanden som inneburit fara för hennes hälsa och utveckling men RegR:n ansåg att de störningar som flickan uppvisat och som lagts till grund för intyget kunde hänföras till de inte klarlagda händelserna angående bl.a. pappan påståtts ha misshandlat mamman. RegR:n fann även här att förutsättningar för tvångsvård saknades.

I *RÅ 1995 ref. 46* prövades huruvida psykisk störning hos en ensamstående moder kunde utgöra en påtaglig risk för barnets hälsa och utvecklig, dvs. ligga till grund för att vårda en fyraårig flicka enligt LVU. Länsrätten och kammarrätten ansåg att moders psykiska störning påverkade hennes förmåga att tillgodose flickans behov. Det fanns alltså en påtaglig risk för skada för flickans hälsa och utveckling. Hon skulle få vård enligt 1§ st.2 och 2§ LVU. RegR ändrade domslutet med motiveringen att flickan hittills inte skadades. Det hade inte framgått att flickan varit utsatt för misskötsel i hemmet. En påtaglig risk för skada på hennes hälsa och utveckling ansågs inte föreligga eftersom hon var ett intellektuellt klart och moget barn för sin ålder. Barnpsykiatrikern hade uttalat i målet att för flickan, likasom för alla barn till föräldrar med paranoida psykiska störningar, fanns en påtaglig risk på sikt för skada på hennes hälsa och utveckling. Storleken av risken och tidsaspekten kunde inte preciseras närmare. För att en risk skulle bedömas påtaglig borde det finnas konkreta skaderisker. Det skulle kunna konstateras att riskfaktorerna hade sådan allvarig inverkan på barnets hälsa och utveckling att barnet hade ett tydligt vårdbehov. Det i fallen utvisades inte att det förelåg sådana brister i omsorgen om flickan som medförde en påtaglig risk för hennes hälsa eller utvecklig. RegR:n ansåg att det inte fanns några bevis för att moders psykiska störning skulle orsaka en påtaglig risk för flickans vidare utveckling.

I RÅ 1995 ref. 64 behandlades också frågan om en påtaglig risk för barnets hälsa och utveckling förelåg. Målet rörde två barn som bodde hos sin mamma. Hon hade på grund av en hjärnskada viss funktionsnedsättning och kontaktade socialnämnden själv för att få stödinsatser för att kunna vårda barnen. Socialnämnden ansåg att insatsernas omfattning medförde en påtaglig risk för att barnen skulle skadas. Därför borde modern skiljas från vårdansvaret. Länsrätten och kammarrätten avslog nämndens ansökan om tvångsvård. RegR:n ansåg att den bevisning som socialnämnden hade åberopat inte klar utvisade att det fanns en påtaglig risk för att barnen skulle skadas i sina hemförhållanden. Det betonades att om ett ingripande av stöd av LVU skall vara aktuell får det inte röra om en diffus eller avlägsen risk för skada på den unges hälsa eller utveckling. Det uttalades att risken inte skall vara vare sig oklar, avlägsen eller ringa. Det skall finnas konkreta

skaderisker med allvarig inverkan på barnets hälsa eller utveckling.[55] RegR:n anförde också kritik mot Socialstyrelsens yttrande för att sakkunnigutlåtandet byggde på en riskbedömning som baserades på allmänna erfarenhetssatser om en framtida risk för skada. Den sakkunnige hade inte besökt hemmet, träffat modern eller barnen. Han uttalade sig allmänt om den här typen av familjerelationer. RegR:n ansåg att den bevisningen som hade åberopats av nämnden inte kunde påvisa att det förelåg en påtaglig risk för att barnens skulle skadas på grund av sina hemförhållanden. RegR:n avslog yrkandet om ytterligare utredning och fastställde kammarrättens dom.

4.4 Samtycke till vård

Om samtycke till vård har lämnats kan i princip inte LVU tillämpas. Ibland kan det vara så att samtycke har lämnats men LVU ändå blir tillämplig. Ur förarbetena framgår att det måste ges ett visst utrymme för att LVU kan tillämpas i vissa falls trots att samtycke har lämnats.[56] Det kan vara bl.a. de situationerna när samtycke inte anses vara allvarig menad eller inte anses vara en tillräcklig garanti för att den planerade vården skall kunna genomföras. I förarbetena betonades att om det finns anledning att befara att ett lämnat samtycke kunde komma att återkallas borde LVU kunna tillämpas för att garantera det långskiktiga genomförandet av vården. Det frångår också att samtycke skall i princip avse de åtgärder som redovisas i den vårdplan som socialnämnden skall upprätta i samband med att vårdansökan ges in till länsrätten.[57]

I *RÅ 1982 2:74* ansågs inte ett medgivande till vård med villkor utgöra ett hinder för vård enligt LVU. Villkoren handlade om att vård kunde beredas endast hos en viss utpekad person som inte ansågs vara tillförlitlig som vårdnadshavare. RegR:n konstaterade att föräldern ställde vissa villkor för att godkänna den vårdplan som socialnämnden lagt fram. Det hade inneburit att samtycke inte överensstämde med det i lagen angivna syftet, dvs. att samtycke skall avse de åtgärder som redovisas i socialnämndens vårdnadsplan.

I *RÅ 83 2:87(I)* hade prövats frågan om vård med stöd av LVU trots samtycke till frivillig vård angående en 14-årig flicka. Flickans pappa, som var vårdnadshavare, var dömd för sexuella övergrepp mot henne, vilka hade pågått under ett par år. Frågan i RegR:n gällde om vården skulle ges med stöd av det samtycke som pappan lämnat eller enligt LVU. Det fanns ingen anledning att tro att samtycket inte var allvarligt menat. RegR:n bedömde att i den vård som flickan behövde ingick som en grundläggande del att hon skulle skyddas från kontakt med fadern. En sådan vård gick inte att få till stånd så länge som vårdansvaret var kvar på fadern. RegR:n ansåg att behövlig vård för flickan inte kunde beredas utan ett förordnande om vård med stöd av LVU.

I *RÅ 1986 ref.4* lämnade moder ett medgivande till vård under ett år. Det tycktes också inte utgöra hinder för vård enligt LVU. Modern hade fått det svårare med tiden att ge barnet nödvändig stimulans och behålla sin auktoritet som förälder. Pojken fick också aggressionsutbrott mot henne. Modern motsatte sig vård enligt LVU men hade lämnat samtycke till vård enligt SoL under ett år. Därefter ville hon att en ny prövning skulle göras om var pojken skulle placeras. Länsrätten, Kammarrätten och RegR:n ansåg att det var mycket tveksamt om den

[55] RÅ 1995 ref.64, s. 7.
[56] SoU 1979/80:44, s. 99f; Jfr. SOU 2000:77, s. 99.
[57] Prop. 2006/07:129, s. 48f.

frivilliga vården kunde beredas under en längre tid eftersom modern hade visat en tveksam inställning till placeringen. Det ansågs föreligga en risk att modern, även om samtycket var allvarig menat, under påverkan av andra personer skulle avbryta vården i förtid.

I *RÅ 1995 ref 38* hade lämnats samtycke till vård på ett sent stadium i förfarandet. Frågan i målet gällde omhändertagande av nio månaders gammal flickan för vård enligt LVU. Både föräldrarna hade psykiska besvär. Moder saknade förmåga att uppfatta flickans känslomässiga behöv, men klarade praktisk omvårdnad av henne. Fader hade inte tillräcklig psykisk styrka för att kompensera moders brister. Flickan var sen i sin utveckling, saknade fallskyddsreflex och hade en hörselskada. Hon hade ett stort behov av stimulan och stabila vuxna. Föräldrarna kunde inte leva upp till detta. Länsrätten och kammarrätten ansåg att föräldrarna inte hade förmåga, även med stöd av socialtjänstens insatser, att ge flickan det stöd och den stimulans som var nödvändigt. Föräldrarna samtyckte inte till att Lovisa får vård på frivillig väg. RegR konstaterade att det hade skett förändringar beträffande flickans hälsa och utveckling, men kvarstått att hon hade ett stort behov av stöd och stimulans. Föräldrarna lämnade också samtycke till vårdnadsplanen. RegR ansåg att det inte hade framkommit konkreta omständigheter för att anta att behövlig vård inte kunde ges flickan med samtycke av vårdnadshavarna. Således uppfylldes inte kraven för vård enligt LVU.

5 Handläggning och prövning av mål/ärende enligt 2§ LVU

5.1 Handläggning av LVU-ärenden

Vid handläggningen av LVU-ärenden skall beaktas officialprincipen som stadgas i 8§ Förvaltningsprocesslagen (1971:291) (FPL). Enligt officialprincipen läggs huvudansvaret för att ett ärende/mål blir tillräckligt utrett på myndigheten. Denna princip avser förvaltningsdomstolar, men anses vara giltig för myndigheter.[58] Socialtjänsten är beroende av att domstolen inte avvisar deras beslut vid överklaganden. Därför finns det ett indirekt krav på nämnden att uppnå en viss standard på utredningen. Utifrån detta kan den grundläggande principen om utredningsansvar för förvaltningsdomstolar även anses gälla för förvaltningsmyndigheter.[59]

Ett visst utredningsansvar regleras genom den allmänna serviceskyldigheten i 4 § FL. Bestämmelsen reglerar myndigheters serviceskyldighet gentemot den enskilde och därmed skall en myndighet tillhandahålla upplysningar, råd och vägledning om sådant som omfattar myndighetens verksamhetsområde. Hjälpen skall lämnas i den utsträckning som är lämpligt med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet. Socialnämnden skall således följa bestämmelserna och det utredningsansvar gäller under hela processen. I de mål som rör tvångsvård skall socialnämnden som part i första hand stå för bevisningen och domstolen skall kunna utgå ifrån att utredningskravet är uppfyllt avseende sakfrågorna. En garanti för att detta sker i praktiken består dels av socialnämndens objektivitetsplikt och dels av det offentliga biträdets plikt att biträda barnet. Sådan objektivitetsplikt är av grundläggande betydelse för den enskildes förtroende för myndigheten samt för rättssäkerheten i förvaltningen.[60] Detta innebär inte att domstolens utredningsskyldighet utesluts. Den har en stor betydelse vad det gäller att utredningens fullständighet innan beslut fattas i målet.[61]

5.1.1 Socialnämndens utredning

Ramar för socialnämndens utredningsskyldighet stadgas i 11 kap. 1 och 2§§ SoL. Utredningen skall bygga på en avvägning av barnets behov och föräldrarnas förmåga att tillgodose detta. Socialnämnden skall enligt 11 kap. 1 § SoL utan dröjsmål inleda utredning om vad som genom en ansökan eller på annat sätt kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. Begreppet utredning enligt SoL omfattar all verksamhet som har till syfte att göra det möjligt för nämnden att fatta beslut i ett ärende. Därför omfattas även uppgifter som berör LVU.[62] JO har uttalat att det är av stor vikt från rättssäkerhetssynpunkt att reglerna om bl.a. dokumentation, kommunikation inte åsidosatts vid utredningen.[63]

---

[58] Warninng-Nerep, W, En introduktion till förvaltningsrätten, s. 54f.
[59] Mattsson, T, Barnet och rättsprocessen, s. 254.
[60] A.a., s. 254.
[61] A.a., s. 255.
[62] Bergstrand, B, Den nya socialtjänstlagen, s. 110.
[63] JO 2003/04, s. 207.

Utredningen av LVU–ärenden omfattas av fyra krav på hur ett utredningsarbete skall gå till. Kraven är minsta möjliga intrång i integriteten, konsultation med andra, både enskilda och myndigheter, skyndsam handläggning och underrättelse till berörda när en utredning påbörjas.[64]

Socialnämndens utredning är aktuell under hela domstolsprocessen och den fyller flera funktioner. Det huvudsakliga syftet är att utreda barnets eventuella missförhållanden, dvs. att bilda underlag för socialnämndens bedömning om det krävs insatser från socialtjänsten och i så fall om en ansökan om beredande vård skall upprättas eller om det kan vara tillräckligt och anses möjligt med frivilliga insatser. Parallellt med detta har utredningen den funktionen att ge de berörda en inblick hur socialnämnden tolkar situationen och ge möjlighet att framföra egna synpunkter och åsikter. Därefter har socialnämndens utredning som funktion att ge domstolen underlag för hur målet skall handläggas. Den sociala utredningen skall slutligen fylla funktionen av att vara en partsinlaga till länsrätten och är därmed en viktig del i domstolens beslutsunderlag vid bevisprövningen. För att så långt som möjligt få en fullständig beskrivning av situationen måste de berördas egna synpunkter och uppfattningar beaktas och komma fram av det material som dokumenteras. [65]

Barn har rätt att komma till tals och få sina åsikter beaktade enligt SoL, vilket frångår i avsnitt 3.3.2. Enligt 1 § 6 st. LVU skall den unge få allt relevant information och han/hennes inställning skall klarläggas så långt detta bedöms möjligt med beaktande av dennes ålder och mognad. Bestämmelsen säkerställer att barn får information från socialnämnden när dennes situation utreds. Informationen måste anpassas efter den unges förutsättningar och behov. Det kan vara relevant att informera om t.ex. socialnämndens och domstolarnas roll i förfarandet för att minimera den unges känsla av oro och osäkerhet. Individuella bedömningar måste göras angående när och hur information skall lämnas.[66] Det är nödvändigt att den unges inställning finns med i beslutunderlaget för att kunna bedöma vad som är bäst för den unge.[67]

Socialnämnden har rätt enligt bestämmelserna i 11 kap. 2 § SoL att inhämta uppgifter från andra. Därmed är det i lag fastställd rätt för socialnämnden att utnyttja sakkunnig hjälp, t.ex. barnpsykolog och medicinsk expertis för att utreda och få stöd i frågor som rör barnets behov och lämpliga insatser.[68] Det omnämns fler relevanta kontakter som socialnämnden har möjlighet att konsultera, t.ex. barnets hem och familj, skola, daghem och fritidsverksamhet.[69]

5.1.2 Ansökan om vård enligt LVU

Om socialnämnden inte kan uppfylla sitt ansvar enligt SoL kan den ansöka om en prövning angående tvångsvård enligt 2 § LVU. Länsrätten är regelmässigt prövningsinstansen vid beslut om vård med stöd av LVU. Det är endast socialnämnden som kan ansöka om vård enligt 4 § LVU.[70] En ansökan om vård skall innehålla en redogörelse för barnet eller den ungas situation och vilka omständigheter som ligger till grund för att vård ska föreligga, vilka insatser som

[64] Mattsson, T, Barnet och rättsprocessen, s. 253.
[65] A.a., s. 255f.
[66] Prop. 2006/07:129, s. 37f.
[67] A.prop., s. 39.
[68] Prop. 1996/97:124, s. 110.
[69] A.prop., s. 180.
[70] Clevesköld, L, Handläggning inom socialtjänsten, s. 215.

tidigare varit aktuella, hur och vilket slags relevant information lämnats till den unge, samt den unges inställning (4 § LVU). Socialnämnden är skyldig att ange sådana relevanta fakta att förutsättningarna för tvångsvård kan anses vara uppfyllda. Ansökan skall förutom den skriftliga utredningen även innehålla en vårdplan enligt 11 Kap. 3 § SoL, där socialnämnden redogör för den vård som anses behövligt. Vårdplanen skall också vara godtagbar utifrån barnets bästa. Vårdnadsplanen är i praktiken det underlag som parterna i målet skall samtycka till och därför har den en väsentlig rättssäkerhetsfunktion.[71] Enligt 32 § LVU skall en läkarundersökning ingå i utredningsmaterialet vid ansökan. Det kan vara en somatisk och/eller barnpsykiatrisk undersökning.[72]

5.2 Prövning av LVU -mål

När ansökan har kommit in till länsrätten om vård skall länsrätten följa bestämmelserna i FPL och de särskilda processbestämmelserna som finns i LVU. Enligt 9 § FPL skall förfarandet i förvaltningsdomstolen vara skriftligt. Det muntliga förfarandet är ett komplement till det skriftliga. I 35 § LVU finns en specialbestämmelse där huvudregeln är att muntlig förhandling skall hållas som ett komplement till det skriftliga förfarandet i mål gällande tvångsvård. De muntliga förhandlingarna är väsentliga för den enskilde vid ett tvångsingripande från samhällets sida för att av rättssäkerhetsskäl skall inte målet avgöras utan den enskildes närvaro. Endast om det anses vara uppenbart obehövligt kan en förhandling komma att ske enbart genom ett skriftligt förfarande.[73]

Enligt 36 § LVU har den unge om denne fyllt 15 år rätt att själv föra sin talan i mål och ärende enligt LVU. Även vårdnadshavare har talerätt. Barn och föräldrar kan ha motstridiga intressen i LVU- mål därför om barnet inte uppnått 15 år är det offentliga biträdet som även är dennes ställföreträdare.[74] Enligt 39§ LVU skall ett offentligt biträde förordnas bl.a. i frågan av vård enligt 2 § LVU så snart fråga uppkommer i socialnämnden om att tillämpa LVU.[75] Det är domstolen som beslutar om vem som skall förordnas för uppdraget som offentlig biträde enligt 39§ 3 st. LVU. Det främsta ändamålet med biträdeshjälp för den enskilde är att stärka rättssäkerheten. Genom att förordna ett offentligt biträde vill man ta hand om den enskildes rätt. Den huvudsakliga uppgiften är att vara barnets företrädare i processen och vid behov att ta initiativ till utredningar.[76]

Efter att länsrätten har mottagit ansökan om vård tillsammans med en redogörelse för den unges förhållande, vilka omständigheter som ligger till grund för att vård behöver beredas, samt den vård som socialnämnden avser att anordna, skall ansökan kommuniceras enligt 18 § FPL. I bestämmelsen framkommer att samtliga parter i målet skall ha partsinsyn, vilket innebär att de skall ha tillgång till allt material och ges möjlighet att yttra sig över det som framkommit. Det material som skaffas successivt under processen gång skall fortlöpande kommuniceras. Eftersom barnet alltid är part i målet har även det rätten till partsinsyn och yttranderätt. När barnet nått 15 års ålder är det processbehörigt och kan därmed själv komplettera uppgifter i målet enligt 36 § LVU. I de fall där barnet är under 15 år tillsänds handlingarna dess ställföreträdare.

---

[71] Prop. 2000/01:80, s. 105.
[72] Fahlberg, G, Samhället och barnen, s. 141.
[73] Prop. 1989/90:28, s. 124.
[74] Clevesköld, L m.fl., Handläggning inom socialtjänsten, s. 214f.
[75] Prop. 1979/80:1, s. 630.
[76] Prop. 1994/95:224, s. 24.

Till den muntliga förhandlingen skall samtliga berörda parter kallas, även den unge själv om det anses vara lämpligt utifrån dennes ålder och mognad. Om den unge är över 15 år så är det upp till denne själv att avgöra om han/hon vill delta. Processen i den muntliga förhandlingen är en tvåpartsprocess. Med part avses då den enskilde och en socialnämnd som motpart. Socialnämnden som den offentliga parten har ett stort ansvar i utredningsfrågan, men enligt 8 § FPL, är det domstolen som har det yttersta ansvaret för att målet skall bli tillfredsställande utrett.[77]

Domstolen är skyldig att utreda målet och värdera allt material som presenteras av samtliga parter, även barnet utifrån dess mognad och ålder. Domstolen är ålagd att följa vissa krav för att materialet som inkommet är tillräckligt för beslut. Det står dock domstolen fritt att bedöma om det presenterade materialet är tillräckligt utifrån saklighet och opartiskhet. Domstolen kan, om det anses vara nödvändigt, begära in ytterligare information.[78] Uttalande från sakkunniga väger tungt i vid domstolens bevisprövning, särskilt när målet berör små barn. Uttalande har en större vikt desto mer specialiserad den sakkunnige är inom det berörda området. Uppgifter från barnet självt anses ofta dock mindre tillförlitligt eftersom barn allmänt anses vara mer påverkbara än vuxna personer. Om ett flertal personer lämnar överensstämmande uppgifter väger också detta tyngre vid bevisprövning än om uppgifterna lämnats av enbart en person.[79] Det finns dock inga direkta riktlinjer att tillgå när ett mål skall anses tillräckligt utrett och att materialet är tillräckligt som beslutsunderlag. Utgångspunkten bör vara att det skall vara en hög grad av sannolikhet att förutsättningarna för vård är uppfyllda. Beviskravet i det enskilda fallet bör varieras något för att så långt som möjligt tillgodose kraven på rättssäkerhet. T. ex. kan barnets skyddsbehov medföra att ett krav på beslutunderlaget blir lägre vid misstanke om skadliga hemförhållanden för ett litet barn. [80]

Ett grundläggande rättssäkerhetskrav i förvaltningsprocessmål är att den som berörs skall kunna utläsa på vilket sätt domstolen har kommit fram till sitt domslut. Enligt 30 § 2 st. FPL är förvaltningsdomstolen skyldig att ange de skäl som ligger till grund för utgången i ett mål. Domskälen skall ge barnet och dennes vårdnadshavare upplysningar om vad domstolen har kommit fram till och på vilka grunder beslutet har fattats. Det finns dock inga krav på motiveringens omfattning som framkommer i lag eller förarbeten. Det innebär att domaren har friheten att skriva den motivering som anses vara mest lämplig i det enskilda fallet. JO anger att motiveringsskyldigheter rör rättssäkerhetsaspekter såsom opartiskhet, insynsmöjlighet, tydlighet, kompetens och tilltro.[81]Motiveringsskyldigheten kan emellertid orsaka domstolen svårigheter när ställning ska tas till att redovisa integritetskänsliga uppgifter som framkommit i målet, t.ex. en medicinsk undersökning.[82] JO har uttalat att vara återhållsam med andra uppgifter än de som är absolut nödvändiga och göra en noggrann avvägning med hänsyn till parten i målet.[83]

---

[77] Mattsson, T, Barnets och rättsprocessen, s. 276.
[78] A.a., s. 300.
[79] A.a., s. 311.
[80] A.a., s. 279.
[81] JO, 1991/92, s. 144.
[82] Mattsson, T, Barnets och rättsprocessen s. 327.
[83] JO, 1998/99, s. 184.

6 Analys

Uppsatsens syfte var att undersöka förutsättningarna för vård enligt 2§ LVU och analysera om de uppfyller krav på rättssäkerhet.
De frågorna som jag ville besvara var: Vilka är förutsättningarna för beredande av vård enligt 2§ LVU? Vilka skyldigheter har socialnämnden respektive domstolen vid bedömningen om huruvida vård ska beslutas enligt 2§ LVU? Är förutsättningarna för vård enligt 2§ LVU och förfaranderegler i fråga utformade med hänsyn till rättssäkerhetskraven?

6.1 Förutsättningar för beredande av vård enligt 2§ LVU

Barnkonventionen är en utgångspunkt för barns och ungdoms rätt och behov. En av Barnkonventionens grundläggande principer är barnets bästa som skall vara avgörande vid alla åtgärder som rör barn. Barnets bästa återfinns också i FB, SoL och LVU. Barnets behov och barnets intresse skall alltid ges företräde i alla frågor om vård enligt LVU(1 § 5 st. LVU). Några andra intressen än barnets skall inte finnas vid ett beslutfattande av vård med stöd av 2 § LVU. Vad som anses vara barnets bästa måste dock bedömas från fall till fall utifrån helhetsbedömning om det enskilda barnets situation.

Allmänt anses vara bäst för barnet att bo och omvårdas i sin familj om det ät möjligt. Enligt Barnkonventionens art. 9 är staten ansvarig att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot sin vilja, men ett beslut om åtskillnad kan vara nödvändigt för barnets bästa om föräldrarna/vårdnadshavare utsätter barn för t. ex. övergrepp eller vanvård. Enligt FB har föräldrarna huvudansvar för att barnets rätt och behov blir tillgodosedda, vilket kommer till uttryck i 6 kap. 1-2§§ FB. De har ansvar för att barnet får omvårdnad, trygghet och god fostran. Det innebär att vårdnadshavare måste tillfredsställa barnets materiella och psykiska behov, samt ge barnets möjlighet att leva i ett stabilt förhållande och respektera barnets individuella egenskaper. Vårdnadshavare har också ansvar för att barnet inte skadas eller orsakar skador för andra. De får inte utsätta barn för kroppslig bestraffning och för kränkande behandlig. Bestämmelserna i FB överensstämmer också med principen om barnets rätt till liv och utveckling i Barnkonventionens art.6. Samhällets yttersta uppdrag blir att ge stöd och hjälp för föräldrarna så att de kan klara av sitt ansvar och sina uppgifter. Samhället har även en skyldighet att genomföra insatser för att skydda barn mot fysiska och psykiska övergrepp, vanvård eller försumlig behandling och sexuell utnyttjande enligt Barnkonventionens art. 19. I Sverige ligger det ansvar på socialtjänsten.

Utgångspunkten i socialtjänstens arbete är att alla insatser skall genomföras i samarbete med familjen och den unge i enlighet med 3 kap. 5 § 1 st. SoL, men socialtjänsten har även möjlighet att tvångsvis ingripa till skydd för barn med stöd av LVU. Tvångsomhändertagande av ett barn eller en ungdom enligt LVU är en av de mest ingripande åtgärder som kan utföras av staten gentemot den enskilde. Därigenom är mycket viktigt att formuleringarna i lagen inte är för vaga eller så allmänna att de kan orsaka tolkningssvårigheter och subjektiva bedömningar, vilket kan leda till ett godtyckligt ingripande. Rättssäkerhetsaspekter och respekt för grundläggande mänskliga rättigheter måste beaktas starkt vid lagens utformning.

Såsom framgår av 1-2 §§ LVU, propositioner och rättspraxis är att för att 2§ LVU ska kunna tillämpas måste tre förutsättningar vara uppfyllda. Först och

främst kan 2 § LVU bara komma i frågan när det visa sig att vårdnadshavaren eller den unge själv om han/hon fyllt 15 år, inte *samtycker* till den vård som socialnämnden bedömer nödvändig, men ibland kan det vara så att samtycke har lämnats men 2 § LVU ändå blir tillämplig. För det första måste samtycke lämnas till de åtgärder som socialnämnden redovisar i den vårdplan som skall lämnas in till länsrätten. För det andra måste samtycke bedömas allvarig menad och vara tillräcklig garanti för att den planerade vården kan genomföras. Om det finns anledning att anta att samtycke kan återkallas så bör LVU ändå vara tillämplig. Ur rättspraxis framgår att vårdnadshavare inte får ställa villkor för att godkänna den vårdnadsplan som socialnämnden lägger fram eller ger medgivande för vård bara under viss begränsad tid, dvs. 2 § LVU kan tillämpas även om ett villkorigt samtycke har lämnats. Däremot kan vårdnadshavare lämna ett samtycke till vård på ett sent stadium i förfarandet och det kan vara tillräcklig för att anta att behövlig vård kan ges på frivillig väg. LVU kan också vara tillämplig trots ett allvarigt menat samtycke till frivillig vård dock under vissa omständigheter. T.ex. om det bedöms att i den vård som är behövlig ingår som en grundläggande del att barnet skall skyddas från kontakt med sin vårdnadshavare. Det finns således ett visst utrymme för att tillämpa 2 § LVU trots att samtycke har lämnats. Jag anser att omhändertagande av barn är ett så allvarigt ingripande från samhällets sida att det endast skall ske när det saknas andra alternativ. Rättssäkerheten kräver bl.a. att den enskilde skall kunna lita på innehållet i de reglerna som finns. Om vårdnadshavare har lämnat ett samtycke till en viss vård bör det leda till att tvångsvård inte kan tillämpas. Det borde då sökas andra vårdalternativ.

Vidare måste det finnas ett *missförhållande i hemmet*. De situationerna som kan anses vara ett sådant missförhållande i hemmet är fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorg eller något annat förhållande i hemmet. Den beskrivning av situationer i 2§ LVU som kan ge anledning till ett ingripande stämmer överens med den uppräkning som finns i Barnkonventionens art. 19 och dessa situationer är också bundna till vad varje barn har rätt till enligt 1 § FB. Mer än så beskrivs inte i lagen vad anses med de situationerna, utan förarbetena och rättspraxis preciserar situationerna mer utförligt, vilket jag har beskrivit i kapitel 4.

Fysisk misshandel omfattar alla former av fysiskt våld. Det framgår också att även en obetydlig grad av misshandel kan orsaka en påtaglig risk för den unges hälsa, men det ska inte handla om en enskild händelse som sker i affekt. Vidare visar rättspraxis tydligt att bevisningen måste styrka att föräldern har misshandlat barnet. Det räcker inte med befintliga skador på barnet utan man måste kunna konstatera på vilket sätt skadorna uppstått. Det kan leda till att barnets rätt till skydd blir lidande eftersom beviskravet är svårt att uppfylla. Dessutom kan det också vara svårt att dra gränsen mellan misshandel och en enstaka händelse i affekt. Psykisk misshandel är svårt att definiera och blir antagligen ännu svårare att bevisa eftersom alla situationer där barnet utsätts för psykisk lidande kan omfattas av begreppet, t.o.m. om en förälder hotas eller misshandlas i barnets närvaro kan detta räknas som psykisk misshandel för barnet.

Otillbörligt utnyttjande avser de situationerna där barn utnyttjas sexuellt, men även när ett barn tvingas göra ett för svårt arbete eller har alldeles för stort ansvar i familjen. Oavsett om barnet har varit föremål för sexuell utnyttjande eller inte så kan en allvarig känslomässig störning hos barnet som beror på förhållandena i hemmet anses som otillbörligt utnyttjande och vara en av grunderna för vård enligt 2 § LVU.

Om ett barn vanvårdas eller inte får lämplig sjukvård kan det innebär att det föreligger brister i omsorg om barnet. Även de situationerna när föräldrarna överlåter ansvaret för barnet på andra personer kan också omfattas av begreppet brister i omsorg. Det blir problematiskt att avgöra om det föreligger brister i omsorg hos barn vars föräldrar är psykisk sjuka eller förstående handikappade. Ur rättspraxis framgår att vårdnadshavarnas egna ekonomiska eller psykiska problem inte kan utgöra skäl för omhändertagande enligt 2 § LVU. Det huvudsakliga är de konsekvenserna som vårdnadshavarens problem för med sig för barnet. Föräldrarnas förmåga att inse och tillgodose barnets behov, samt känslomässig kontakt blir viktiga i detta sammanhang.

Uttrycket något annat förhållande i hemmet är allmänt formulerat och inkluderar situationer där barnet utsätts för övergrepp och vanvård av andra än vårdnadshavare, men avser även andra situationer, bl. a. svåra problem i relationer mellan barn och föräldrar.

Det är inte tillräckligt att konstatera att något av ovanstående missförhållande i hemmet föreligger. Det väsentliga är att missförhållandet skall medföra *en påtaglig risk för skada för den unges hälsa eller utvecklig*. Barnet behöver inte ha en konstaterad skada men risken för skada måste vara påtaglig. Det handlar således om att kunna ingripa före ett barn har fått en skada men risken ska inte vara ringa. I detta sammanhang är av ett stor vikt uttalanden av sakkunniga och personen i barnets omgivning. Det skall göras en individuell riskbedömning vilket innebär att de konsekvenser som missförhållandena kan få för barnet i framtiden måste påvisas. Omständigheter måste vara konkreta och subjektiva antaganden får inte ligga till grund för ett omhändertagande enligt 2§ LVU. Ur rättspraxis framgår t. ex. att för alla barn till föräldrar med psykisk störning finns en påtaglig risk på sikt för skada på hälsa och utvecklig. Det är svårt att kunna precisera hur stora de eventuellt framtida skadorna kan komma att bli och när den eventuella risken är som mest påtaglig.

Jag tycker att själva formuleringarna i lagen och förarbeten är alltför abstrakt utformade, vilket kan antagligen leda till att barn/ungdom kan bli omhändertagen på lösa och godtyckliga grunder. Även om lagstiftaren har försökt förutse alla situationer som kan uppkomma, verkar det inte vara tillräckliga för att garantera förutsebarhet och likhet för lagen för de enskilde.

6.2 Skyldigheterna som socialnämnden respektive domstolen har vid bedömningen om vård enligt 2§ LVU

Barn har rätt till privatliv enligt Barnkonventionens art. 16. Det innebär att barnet skall skyddas mot godtyckliga ingripanden och staten har skyldighet att fastställa hur barn skall skyddas. Enligt Europakonventionens art. 8 har varje medborgare rätt till bl.a. privat- och familjeliv. Den rätten får inskränkas bara med stöd i en nationell lag och denna lag måste uppfylla krav på rättssäkerhet.

I de svenska grundlagarna finns bestämmelser som skyddar medborgarna mot ingrepp från det allmänna. Enligt svenska grundlagar allt offentlig makt utövas under lagarna (1 kap. 1 § 3 st. RF) och domstolar och andra förvaltningsmyndigheter skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen, samt beakta saklighet och opartiskhet (1 kap. 9§ RF). Maktutövningen skall därigenom vara normbunden och objektiv, där godtycke avvisas. Medborgarna skall äga ett antal grundläggande fri- och rättigheter, vilka har bl.a. syftet att säkerställa individens rättssäkerhet. Den enskilde skall ges skydd mot kränkande

offentlig maktutövning som på olika sätt begränsar medborgarnas frihet enligt 1 kap. 2 RF.

I Sverige har varje individ rätten till frihet (2 kap. 8 § RF) och den får begränsas endast genom lag (2 kap. 12§ RF). LVU är en sådan lag som föreskriver skyddsåtgärder för barn och fastställer de grunderna på vilka rätten till friheten enligt RF och familjeliv enligt Barnkonventionen/Europakonventionen får inskränkas. De förutsättningarna för tvångsvård enligt 2 § LVU framgår av lag. Det är en uppgift för domstol att i varje enskilt fall pröva om det finns sådana förutsättningarna. Socialnämnden och länsrätten skall beakta alla de aspekterna som framgår av RF och de ovannämnda konventionerna vid bedömningen om huruvida förutsättningarna för vård med stöd av LVU är uppfyllda.

Både socialnämnden och länsrätten har utredningsskyldighet i ett LVU-mål i enlighet med officialprincipen (8 § FPL), men det är främst socialnämnden som framför bevisning och argumentation. Socialnämnden har en skyldighet att ta hand om utsatta barns behov och intresse genom opartiskhet och saklighet. På socialnämnden tillkommer bevisbördan för att förutsättningarna för ett ingripande för vård enligt 2 § LVU är uppfyllda.

Socialnämndens utredning har en stor betydelse i mål/ärende enligt 2§ LVU och är en viktig del i domstolens beslutunderlag i bevisprövningen. Den skall byggas på en avvägning av barnets behov och föräldrarnas förmåga att tillgodose detta, med utgångspunkten i barnets bästa. Genom utredningen analyseras barnets eventuella missförhållanden och ges barnet och föräldrarna en möjlighet att få en uppfattning om socialnämndens bedömning och uttala sina egna synpunkter och åsikter, samt bestäms om en ansökan om beredande om vård skall upprättas. Socialnämnden har en skyldighet att så långt som möjligt ta reda på barnets inställning och ange sådana relevanta fakta att förutsättningarna för vård kan anses vara uppfyllda. Det är problematiskt att avgöra när exakt ett ingripande med stöd av LVU skall ske. Varje situation blir speciellt och det finns inte färdiga mallar att utgå ifrån. En individuell bedömning måste göras i varje enskild fall med hjälp tagen från olika experter. Socialnämnden bör beakta flera faktorer för att utredningen skall uppnå rekvisiter i LVU. Källorna i utredningen är en viktig faktor. Förutsättningarna för ett ingripande är dock mer utförligt beskrivna i förarbetena, vilket innebär att det är nödvändigt för socialnämnden att beakta de motiveringarna som finns i förarbetena. Utredningens motivation är mycket viktigt eftersom om det förekommer brister i laglig mening kan inte beviljas ansökan om vård enligt LVU eller tvärtom ingrepp kan ske på lösa grunder. LVU skall skydda barn/ungdomar och samtidigt skall även ge ett skydd mot ett godtyckligt ingripande från samhällets sida och socialnämnden måste beakta de aspekterna. När socialnämnden finner att tvångsvård är nödvändigt lämnar den en ansökan till en prövning av detta till länsrätten. Ansökan måste innehålla en redogörelse för den unges situation, omständigheterna som ligger tillgrund för att vård skall vara aktuell samt en vårdplan. Vidare måste också anges i ansökan vilket relevant information har lämnats till den unge och hur den har lämnats. Den unges inställning skall också vara med i ansökan(4 § LVU).

Domstolens uppgift blir att skydda den enskildes rättsintresse och rättssäkerheten i domstolsprövningen måste betonas. Såsom nämnts i kapitel 5 har domstolen en skyldighet att utreda målet och värdera allt material som presenteras av samtliga parter, inklusive barnet utifrån dess mognad och ålder, dock kan bedöma fritt om det presenterade materialet är tillräckligt eller begära in ytterligare information. Det finns inga direkta regler om när ett mål skall anses är

tillräckligt utrett och att materialet är tillräckligt som beslutunderlag. Allmänna begränsningar blir dock rättsäkerhetskrav på saklighet och opartiskhet, samt likabehandling mellan enskilda och likformighet i besluten, samt att barnets bästa skall vara det rättsligt målsättning. För att stärka rättssäkerheten behövs det att domstolen värderar allt material med det största allvaret. Vidare har domstolen en skyldighet att ange de skäl som ligger till grund för beslut i ett mål enligt 30 § 2 st. FPL. Redogörelsen för hur avvägningar mellan barnets behov och intressen samt andra intressen har gjorts, samt huruvida beviskravet är uppfyllt eller inte sker genom domstolens motivering. Beslutmotiveringen ger också den enskildes möjlighet att se på vilken grund beslutet fattas, samt huruvida argumentationen och bedömningar är korrekta. Det innebär att argumentationen måste handla om de lagparagrafer som är aktuella, t. ex. på vilket sätt uppfylls kriterier för ”påtaglig risk”. De lagliga motiven i domen måste vara klargjorda på så sätt att den enskilde blir övertygad om att lagens kriterier faktiskt är uppfyllda. Det finns dock inga lagstadgade krav på motiveringens omfattning. Domaren skriver den motivering som anses vara mest lämplig i det enskilda fallet, vilket kan leda till att motiveringen blir alldeles för generell och den enskildes rättssäkerhet blir bristande.

6.3 Huruvida förutsättningarna för vård enligt 2§ LVU och förfarandereglerna beaktar rättssäkerhetskraven?

Det finns ingen entydig definition av begreppet rättssäkerhet . Det samma gäller angående vilka krav som bör ställas för att uppnå rättssäkerhet. Ett urval av teorier om rättsstaten och rättssäkerhetsbegreppet har presenterats under kapitel 2. Om man sammanfattar de olika författarnas teser så kan man konstatera att rättssäkerheten är det främsta kännetecknet av rättsstaten. Rättsstatens ide innebär att lagen är bindande för statsorganen, även de högsta bland dem, liksom för medborgarna. Mellan statsorganen och folk består inte bara maktförhållande, utan också ett rättsförhållande. Rättssäkerhetens viktigaste uppgift är att förhindra okontrollerad statlig maktutövning.

Tvångsomhändertaganden är en av de mest ingripande åtgärder som staten kan utföra gentemot den enskilde. Rättssäkerhetsgarantier är i sådana fall bl.a. de regler vars syfte är att skapa trygghet för att beslut som fattas blir korrekta. De rättsliga organen måste också tillämpa rättsreglerna på lojalt och korrekt sätt. På så sätt blir de rättsliga besluten i en rimlig utsträckning förutsebara. För att uppnå förutsebarhet krävs dessutom att lika fall behandlas lika. Förutsebarhet förknippas således med en viss trygghet i förhållanden till myndighetsutövning. De kraven som rättssäkerhet ställer upp har också ett samband med de mänskliga rättigheterna som bestäms i grundlag och konventioner. Rättssäkerhetsgarantier i förvaltningsförfarandet är bl. a. opartiskhet, partinsyn, kommunikation och motiverade beslut.

Åtgärder enligt 2 § LVU är kopplade till förekomsten av samtycke från föräldrarnas eller den unges (om denne fyllt 15 år) sida, samt barnets bästa skall vara avgörande för de beslut som fattas. Av Europadomstolens praxis framgår att 2 § LVU är allmänt utformad och lämnar en stor tolknings utrymme, men att det är omöjligt att utforma precisa kriterier på detta område. Hela den beslutfattande processen måste sålunda kunna tillförsäkra att vård med stöd av 2§ LVU verkligen är nödvändig för att skydda barnet. En lag som ges ett tolkningsutrymme och en rätt till individuell prövning kan också vara förenlig med kravet på förutsebarhet, dock under förutsättningen att gränserna för

individuell bedömning är tillräckligt precisa för att ge den enskilde skydd mot godtyckligt intrång.

Framförallt två punkter i lagrummets utformning anser jag vara otillräckligt preciserade. Den första är yttrycket *något annat förhållande i hemmet* som kan ge ett stort tolkningsutrymme. Emellertid är en sådan allmän formulering bra och nödvändigt för att lagen skall kunna omfatta en mängd situationer vilka inte frångår från lagtexten eller förarbetena. Lagens syfte är sannerligen att skydda barn och agera för barnets bästa. Eftersom det inte är möjligt att förutse alla eventuella situationer som kan betraktas som *missförhållanden i hemmet* är det nödvändigt att en viss flexibilitet för att kunna skydda ett barn som befinner sig i en utsatt situation. En sådan formulering torde inte ge upphov till godtyckliga ingripanden, eftersom det för att tillämpa 2 § LVU krävs att alla tre rekvisit är uppfyllda, dvs. *samtycke, missförhållanden, påtaglig risk för skada* och principen om att barnets bästa skall vara avgörande.

Den grundläggande förutsättningen för tillämpningen av 2 § LVU, dvs. *en påtaglig risk för skada*, anser jag däremot medföra svåra tolkningssvårigheter och därigenom rättsosäkerhet i bedömningen av beredande av vård enligt 2 § LVU. Det faktum att vårdnadshavare t.ex. är missburkare, har en psykisk sjukdom eller missköter barnet utgör inte grund för vård med stöd av 2 § LVU. Det är inte missförhållanden i sig som är grunden för vård utan konsekvenserna som blir för barnet. Dessa konsekvenser är dock inte alltid påvisbara. Visserligen kan man ställa prognoser om framtiden, men prognosen måste utgå ifrån konkreta omständigheter i det enskilda fallet. Frånvaro av ett symptom kan dessutom inte anses vara en tillräcklig garanti för att barnet inte är utsatt för missförhållanden. Det är inte möjligt att med säkerhet göra en riskbedömning. Å ena sida anser jag att man borde kunna ingripa och omhänderta ett barn före situationen blir så allvarig att man kan precisera framtida skador eller konstatera att risken är påtaglig. Det skulle verkligen vara för barnets bästa. Å andra sida måste föräldrarnas och barnets rätt till privat- och familjeliv beaktas och bedömningarna får inte göras på lösa grunder.

Själva förfarandereglerna är utformade med hänsyn till rättssäkerhetskraven både sett ur barnets och också föräldrarnas perspektiv. I ett LVU – mål hålls ett muntligt förfarande som ett komplement till det skriftliga enligt 35 § LVU. Det är en väsentlig rättssäkerhets aspekt för både barn och vårdnadshavare. På så sätt säkerställs att målet inte kan avgöras utan deras närvaro. Domstolen har också därigenom en möjlighet att träffa vårdnadshavare och även ett barn om det anses vara lämpligt eller om barnet om denne fyllt 15 år själv vill det, samt barnet och vårdnadshavare har ett ytterligare tillfälle att framföra sina åsikter och sin inställning personligen.

Både barn och vårdnadshavaren har talerätt i ett LVU-mål enligt 36 § LVU. Det är väsentligt från rättssäkerhetssynpunkt. I vanliga fall är det vårdnadshavare som framtill barnets 18 –årsdag har bestämmande rätt i barnets personliga angelägenheter enligt 6 kap. 11§ FB och därigenom är de även barnets ställföreträdare om barnet inte fyllt 15 år. I LVU –mål anses det att barnet och dennes vårdnadshavare kan ha motstridiga intresse. Därför om barnet inte uppnått 15 år är det offentliga biträdet, som förordnas av domstolen enligt 39 § LVU, är även barnets ställföreträdare. Vidare genom sin partssällning får vårdnadshavare och barnet själv eller genom sin ställföreträdare viktiga rättssäkerhetsgarantier såsom partinsyn, kommunikation, motivering av beslut.

På socialnämnden tillkommer bevisbördan för att förutsättningarna för ett ingripande för vård enligt 2 § LVU är uppfyllda. Barnet och vårdnadshavaren har däremot inga i lag reglerade krav att komma in med bevisningen, men de har juridisk representation för att de skall bli jämställda parter med socialnämnden och kunna föra sin talan. Således har barn och vårdnadshavare en egen partsställning med juridisk representation, samt socialnämnden och domstolen har omfattande utredningsansvar. Härigenom utökas rättsäkerhetskraven om förutsebarhet, likabehandlig och kontrollerbarhet.

Det kan dock uppstå vissa problem med förutsebarheten i bedömningen av vård med stöd av 2 § LVU. Som jag har nämnt ovan, kan mer precisa lagregler motverka godtycke och göra det möjligt att förutse resultatet av myndigheternas ingripande. De förutsättningarna för vård som finns i 2 § LVU är utformat på så sätt att beslutet om vård enligt detta lagrum skall utgå ifrån en individuell bedömning i det enskilda fallet och dessutom vad som är bäst för den unge skall vara avgörande för beslutet, vilket inkluderar en helhetsbedömning av barnets situation. Själva formuleringarna i lagrummet borde utgöra gränserna för den individuella bedömningen, men de är alldeles för abstrakta. Det finns alltså en stor risk härigenom att lika fall kommer att behandlas olika och därmed inte kommer att uppfylla kraven på rättssäkerhet. Fördelen med individuella bedömningar kan vara att den som fattar ett beslut om vård kan ta hänsyn till omständigheterna och anpassa beslutet efter den aktuella situationen, vilken är bra när det finns precisa gränser för den individuella bedömningen.

Tvångsomhändertagande av barn är en mycket svår åtgärd från samhällets sida. Barnets rätt till skydd ställs mot barnets och föräldrarnas rätt till privat- och familjeliv. Härigenom kommer varje fall bli individuellt och måste bedömas från fall till fall. Nackdelen blir att eftersom 2 § LVU är alltför allmänt formulerat så kan inte den enskilde förutse hur hans fall kommer att behandlas eftersom bedömningarna kan variera mellan olika tillämpare, vilket också kan leda till att barnen kan omhändertas på lösa grunder eller de barn som behöver inte får vård eftersom rekvisiter för den inte är uppfyllda. Jag tycker inte att det är rimligt att en sådan åtgärd som tvångsvård grundas på att en av de grundläggande förutsättningar är ”påtaglig risk för skada”, vilket byggs på prognoser och bortse från barnets aktuella missförhållanden.

7 Slutsats

LVU ger samhället möjligheter att bereda barn och unga den vård som de behöver i de situationerna när frivilliga insatser är otillräckliga. Eftersom LVU reglerar tvångsingripanden till skydd för barn och unga måste den täcka ett stort antal situationer där ett sådant ingripande behöver ske. Vid utformningen av förutsättningarna för tvångsingripande måste formuleringar väljas som är tillräckligt omfattande för att inkludera alla de situationer där ett barn far så illa att det behöver omhändertas. Av rättssäkerhetsskäl måste dock lagstiftaren sträva efter att undvika formuleringar som är så allmänna att de kan ge upphov till tolkningsproblem och subjektiva bedömningar, vilket leder till ett godtyckligt ingripande i barnets och dess föräldrars fri- och rättigheter.

Min slutsats är att utformandet av kriterierna i 2 § LVU leder till stora tolkningssvårigheter framförallt eftersom tolkningsramen utgår ifrån individuella bedömningar. Därigenom kan lagtexten leda till missuppfattningar och felaktiga beslut. Rättssäkerheten kräver att enskilda bl.a. inte utsätts för tvång om inte förutsättningarna för detta är uppfyllda. 2 § LVU ger ett stort tolkningsutrymme och därmed möjligheter att fatta beslut efter eget fritt bedömande. Begränsningar som finns är förarbetena och vägledande avgöranden från rättspraxis, men detta är inte tillräckligt. Jag anser att förutsättningarna för vård enligt 2 § LVU bör kompletteras och förtydligas för att öka möjligheterna att med beaktande av rättssäkerhetskraven ge barn och ungdomar nödvändig vård. Det är viktigt ur rättssäkerhetssynpunkt att göra lagtexten så tydligt som möjligt när det gäller beskrivningen av och under vilka förutsättningar ett tvångsingripande av ett barn får ske. Även om själva förfarandereglerna vid bedömningen iakttar rättssäkerhetskraven så leder det inte till att beslutet blir tillfredställande ur rättssäkerhetssynpunkt. Jag anser därmed inte att lagregleringen tillräckligt tillgodoser barnets/föräldrarnas fri- och rättigheter och andra rättssäkerhetskrav. Tvångsvården är en åtgärd som kan vara avgörande för barnets hela fortsatta utvecklingen, men obefogade ingripande enligt LVU innebär ett trauma för de drabbade barnen/ungdomar och för deras familjer.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1979/80:1	*Om socialtjänsten.*
Prop. 1981/82:168	*Om ändring i sekretesslagen.*
Prop. 1989/90:28	*Vård i vissa fall av barn och ungdomar.*
Prop. 1994/95:224	*Barns rätt att komma till tals.*
Prop. 1996/97:124	*Ändring i socialtjänstlagen.*
Prop. 1997/98:7	*Vårdnad, boende och umgänge.*
Prop. 1997/98:182	*Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*
Prop. 2000/01:80	*Ny socialtjänstlag m.m.*
Prop. 2002/03:53	*Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*
Prop. 2005/06:165	*Ingripanden mot unga lagöverträdare.*
Prop. 2006/07:129	*Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m.*

Statens offentliga utredningar

SOU 1997:116. *Barnets Bästa i främsta rummet*
SOU 2000:77. *Omhändertagen - Samhällets ansvar för utsatta barn och unga*
SOU 2007:52. *Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m.*

Litteratur

Bergstrand, B. O., *Den nya socialtjänstlagen, Med lagtext och kommentarer avseende 2007*, Kommunlitteratur, uppdaterad utgåva 2007.
Bernitz, U.& Kjellgren, A., *Europarättens grunder*, andra upplagan, Norstedts Juridik, 2004.
Clevesköld, L. med fl., *Handläggning inom socialtjänsten,* nionde upplagan, Norstedts Juridik, 2005.
Danelius, H., *Mänskliga rättigheter i europisk praxis*, tredje upplagan, Norstedts Juridik, 2007.
Detrick, S.(red.), *The United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers, 1992.
Fahlberg, G., *Samhället och barnen*, 13:e upplagan, PA Norstedt & Sonens, 1984.
Frändberg, Å., *Rättsstatens organisation*, särtryck nr 38, Uppsala universitet, 1986.
Mattson, T., *Barnet och rättsprocessen*, Juristförlaget i Lund, 2002.
Peczenik, A., *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, upplaga 1:1, Norstedts Juridik, 1995.
Petersson, O., *Rättsstaten*, andra upplagan, Norstedts Juridik, 2005.
Sterzel, F.(red), *Rättsstaten - rätt, politik och moral*, Rättsfondens skrivelse nr.31, 1996.
Warninng – Nerep, W., *En introduktion till förvaltningsrätten*, Norstedts Juridik, åttonde upplagan, 2006.
Westerhäll, L.V.(red.), *Rättssäkerhetsfrågor inom socialrätten*, upplaga 1:1, Norstedts Juridik, 2002.

Justitieombudsmännen
JO, 1991/92, s. 144.
JO, 1996/97, s. 262.
JO, 1998/99, s. 184.
JO, 2003/04, s. 207.

Jurist tidning
JT, 1990/91, *Rättssäkerhet – en formsak*, s. 395.
JT, nr 2, 2000/01, *Om rättssäkerhet*, s. 269.

Rättsfall
Europadomstolen
Olsson mot Sverige (No.1) 2/1987/125/176.

Regeringsrätten
RÅ 1982 2:74
RÅ 83 2:87 I
Rå 1985 Ab 59
RÅ 1985 2:46
RÅ 85 2:83 I och II
RÅ 1986 ref.4
RÅ 1987 ref. 160
RÅ 1990 ref. 97
RÅ 1992 ref.6
RÅ 1995 ref.38
RÅ 1995 ref. 39
RÅ 1995 ref.46
RÅ 1995 ref. 64
RÅ 1996 ref. 91
Rå 2007 not. 79